

ভাঙা-গড়া

[সামাজিক নাটক]

শ্রীমুৰেশ গোস্বামী

অথচ নুৰু ষ্টল

যোৰহাট : গুৱাহাটী

প্ৰকাশক :

শ্ৰীমুবেশ গোস্বামী

অৰ্থচ বুক ষ্টল

ঘোৰহাট, গুৱাহাটী

অসম

প্ৰথম তাণ্ডবণ : ১৯৫৯

বেচ : ২.২৫ ন. প.

সৰ্বস্বত্ব সংৰক্ষিত

মুদ্ৰক :

শ্ৰীকালীচৰণ পাল

নবজীৱন প্ৰেছ

৬৬ গ্ৰে ষ্ট্ৰীট, কলিকতা-৬

মৰমৰ ডাঃ মুণি

আৰু

মৰমৰ ডাঃ ৰেবেকা

স্থচিকিৎসকৰূপে তোমালোক সৰ্বজনপ্ৰিয় আৰু সেই কামত দিনে ৰাতিয়ে ব্যস্ত থাকিও, নাটৰ অভিনয় কৰি সমাজক বিমল আনন্দ দিব পৰাতো, সঁচাকৈয়ে ভাবিবলগীয়া। সমাজ সেৱাই তোমালোকৰ জীৱন ধৰ্ম্ম। গুৰুত্বপূৰ্ণ আনৰ কল্যাণকৰ কামত থাকিও, বঙ্গমঞ্চ অভিনয়তো অসমৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ অভিনেতা-অভিনেত্ৰীসকলৰ ভিতৰত তোমালোক দুয়ো অন্যতম। পুনৰ, মোৰ নিচিনা নিঃকিন এজনক দিনে ৰাতিয়ে লাগি, নাটক লিখোৱাই লোৱা আৰু মঞ্চস্থ কৰোৱাতো তোমালোক অন্যতম। মোৰ 'ভঙা-গঢ়া', 'স্বৰ্ণপথ', 'সন্তান' আদি তোমালোকৰ প্ৰেৰণাতেই জন্ম। প্ৰেৰণাৰ অমূল্য ইন্দ্ৰজেকচনবোৰৰ বাবে তোমালোকৰ জ্যাকি ফিজথিনিৰ কথা, লগতে ডাঃ ৰয়ৰ সময়মতে দিয়া 'দৌজ' বোৰৰ কথাও আজীৱন হয়তো নাপাহৰো। ইতি—

ঘোৰহাট

৭. ৭. ১৯৫৯

তোমালোকৰ

দাদা

চবিত্ৰসমূহ

চবিত্ৰসমূহ আৰু প্ৰথম ৮ বাতিৰ অভিনেতা আৰু অভিনেত্ৰীসকল।

প্ৰবীন বৰুৱাৰ ভাওত

ডাঃ মুণিৰ বৰুৱা (বঙ্গমঞ্চ আৰু
ফিল্ম অভিনেতা)

মনোৰঞ্জন

ডাঃ পি. বয়

জগন্নাথ পণ্ডিত

শ্ৰীযশোদা গোহাঁই

ধনেশ্বৰ

শ্ৰীগণেশ গোস্বামী

জ্যোতিপ্ৰকাশ

জি. বৰুৱা

পাচনি

শ্ৰীকেশৱ চলিহা

অষ্টিন

„ নেউম উদ্দিন আহমদ

ফিল্ম অভিনেতা)

শুভ্ৰলৈট

„ গোলোক শৰ্ম্মা

দেবেশ্বৰ

„ জি. বড়া

হাজৰিকা

„ বত্ৰেশ্বৰ বৰুৱা

চেৰাউগী

„ উমা বৰুৱা

ৰূপাই

„ যতীন গোস্বামী

গুণাই

„ বি. ফুকন

কলীয়া

„ উপেন বৰুৱা

নৃত্য-শিক্ষক

„ মুণীন বৰুৱা

উন্মিলার মাক

উন্মিলা

মিনতি

অলকা

তৰা

ফুলেশ্বৰী

ডাঃ বেবেকা আচাও

(বঙ্গমঞ্চ আৰু ফিল্ম অভিনেত্ৰী)

শ্ৰীমতী বুলু বা বীণাপানী

(ফিল্ম অভিনেত্ৰী)

” ইভা আচাও (ফিল্ম অভিনেত্ৰী)

” মিনতি খাওন্দ

” লক্ষ্মীপ্ৰিয়া হাজৰিকা

” অনু দেবী ।

পৰিচালনা—শ্ৰীম্বেশ গোস্বামী ।

সঙ্গীত পৰিচালনা—শ্ৰীদৰ্শ শৰ্ম্মা ।

বঙ্গমঞ্চ পৰিচালনা—নেউম উদ্দিন আহমদ ।

যোৰহাটৰ লক্ষী ইউনিয়ন থিয়েটাৰ হল আৰু যোৰহাট অসমীয়া থিয়েটাৰ হলত ১৯৫৬ চনত প্ৰথম ৮ বাতি অভিনীত ।

অভিনয় নিৰ্দেশ :-

অভিনয় সজীব আৰু প্ৰাণৱন্ত কৰিবলৈহে যেন বিশেষ চেষ্টা কৰে । পশ্চাৎপটত বগা, বঙা, সেউজীয়া ক্ৰীণৰ সহায় লৈ কৰিলে অবিবল অভিনয় কৃত সম্পাদিত হব, দৰ্শকবোৰো তাবাস্তব নহয়, আমনিও নালাগে ; অভিনয়ো উপাদেয় হব । মৰ্ম্মস্পৰ্শী দৃশ্যসমূহত ফ’কাচিং লাইটৰ বিশেষ সহায় ললে অভিনয় আৰু মৰ্ম্মস্পৰ্শী হব । পশ্চাৎপটৰ অন্তৰালৰ সঙ্গীতৰ সময়োচিত সংযোজনাই আৰু সৌন্দৰ্য্য বঢ়াব ।

ভঙা-গঢ়া

প্ৰথম অঙ্ক

১ম দৃশ্য

[প্ৰবীন বৰুৱাৰ ড্ৰইং কম । চাৰিওফালে চাৰিখন ডাঙৰ চোফা, মাজতে এখন কাঠৰ ফুলকটা ঘূৰণীয়া টেবুল । টেবুলৰ ওপৰত ভেনাচৰ এটা নগ্ন মূৰ্ত্তি । তলত সুন্দৰ কাশ্মিৰী কাৰ্পেট । পিয়ানো, অৰ্গেন আদিৰে কমটো সুসজ্জিত । এটা কোণত এখন টেবুলত এটা ফোন । Round table খনৰ চাৰিওফালে চাৰিখন সৰু টেবুল আৰু চাৰিটা এছ্‌ট্ৰে । বেৰত মাক-দেউতাকৰ দুখন ডাঙৰ ফটো । এফালে মহাত্মা গান্ধী আৰু আনফালে জৱাহৰলালৰ ছবি । লগতে দুই চাৰি ডাল বাঠি আৰু সৰুদৈয়া সৰু জাপি ক্ৰচ কৰি কৰি বেৰত আঁৰিথোৱা ; আৰু থিৰিকিৰ ওচৰত দুফালে দুটা flower vase দুখন টেবুলত ধুনীয়াকৈ সজাই থোৱা আছে । পৰিমার্জিত কচিৰে ড্ৰইং কমটো সজোৱা আৰু মালিক যে ধনবান তাকো বুজা যায় ।

সময় বাতিপুৰা—৮টা বাজিছে । ডাঙৰ wall-clock টোত টং টং কৈ ৮টাৰ কোব পৰিল । পৰ্দা ওপৰলৈ উঠিল । প্ৰবীন বৰুৱাই চোফাত বহি এখন ভৰি টেবুলৰ ওপৰত থৈ বৰ আৰামেৰে ভৰি লবাই খবৰ কাগজ পঢ়ে । মাজে মাজে চিগাৰেটটো এছ্‌ট্ৰেত টুকুৰিয়াই ছাইখিনি জোকাৰি পেলায় । বৰ নিমগ্ন ভাবে কাগজ পঢ়ি থাকে । এনেতে মনোবঞ্ছনে হাতত এটা এলুৱাম লৈ বৰ উত্তেজিত হৈ প্ৰবেশ কৰে । লগে লগে প্ৰবীন বৰুৱাই আচৰিত হৈ হাতৰ

পৰা কাগজ খন টেবুলত থৈ ভবিখন নমাই পোন হৈ বহে। মনোবঞ্জে
উত্তেজিত হৈ কৈ যায়—]

মনো—এল্বাম—এল্বাম—প্রবীন! বুজিছা, ই দেশৰ এটা অমূল্য
সম্পদ।

প্রবীন—কি এল্বাম—এল্বামকৈ চিঞৰিছাহে—কি চাওঁ দিয়াচোন—
মনো—ইয়াত হীৰা—মাণিক—প্রিয়াল বাখৰ মুকুতা—নীলবস্ত্র—
মণি-মৰকতৰে পৰিপূৰ্ণ হৈ আছে। এল্বাম (আনন্দত মতলীয়া
হৈ মনোৱে এল্বামটো পিছফালে লৈ খোলা পিয়ানোটোত
টুং টাং কৰে—প্রবীন অধৈৰ্য্য হয়—অস্থিৰ হয়।)

প্রবীন—আঃ—দিয়া না—দিয়াচোন—কি চাওঁ।

মনো—দিম। তোমাৰ কাৰণেই, অসম আইৰ অন্ধকাৰ গহ্বৰত পৰি
থকা অতুল সম্পদ। ১০ বছৰ অনুসন্ধান কৰি মই ইয়াক
উদ্ধাৰ কৰিছোঁ। এল্বাম—এল্বাম—(মনোৱে গ্রামোফোনটোত
“তুমি মোৰ” বেকৰ্ডখন বজায়। প্রবীন মনোৰ আচৰণ দেখি
আচৰিত হয়।)

প্রবীন—মনো, তোমাৰ আচৰণ দেখি সঁচাকৈ মই বৰ আচৰিত হৈছোঁ—

মনো—অষ্টিক, মঙ্গেলিয়ান, তুৰ্কো বক্তেৰে গঢ়া—এই এল্বাম,
তাৰেই প্ৰতিচ্ছবি—

প্রবীন—(চফাৰ পৰা উঠি টেবুলত ধকা মাৰি) তুমি পগলা কৰিবা
নেকিহে? ৰাতিপুৱা এইটো কি নতুন ভাও দেখুৱাইছাহি?

মনো—তুমি ধনীৰ সন্তান—ঐশ্বৰ্য্যবান, অসমত তোমাৰ স্থান নাই।

প্রবীন—সঁচা, ইয়াত Love, Romanceও নাই। ইফালে অসমীয়া-
বোৰে Love Romance ঘূৰাৰ চকুৰে চায়—

মনো—এই এল্বাম লৈ, কাশ্মীৰ, গুলমাৰ্গ লৈ যোৱা, বস্ত্ৰৰ পেৰেললৈ
যোৱা—শান্তি পাবা। আত্মাত শান্তি আহিব। তুমি অবিবাহিত
আৰু অবিবাহিত বোৰৰ কাৰণেই এই এল্বাম।

প্রবীন—চাওঁ—চাওঁ—দিয়াচোন দিয়া।

মনো—বৰা—বৰা—এই এল্বামৰ বিভূতি ৰাশি যেতিয়া ৰাইজৰ
আগত প্ৰকাশ পাব তেতিয়া অসমত এটা ছলস্থল লাগিব।
মোৰ স্মৃতি লৈ অসমৰ ঘৰে ঘৰে চকুপানী টুকিব; মোৰেই
বিৰাট স্মৃতি-স্তম্ভ তৈয়াৰ হব। বিশেষকৈ গাভৰু বোৰে
চকু পানী টুকিব। এটুপী চকুলো—‘এটুপি চকুলো মনোৰ
কাৰণে যোৱা পেলায়’ (স্তব লগাই গায়)

প্রবীন—(এল্বামটো আনিবলৈ মনোৰ পিছে পিছে ঘূৰি ফুৰে,
কিন্তু বিফল হয়) তুমি মোৰ ধৈৰ্য্য হেৰুৱালা। দিয়াচোন—
দিয়া—কিনো স্বৰ্গৰ তৰাটো আনিছাহে—দিয়াছোন—

অষ্টিন—হাকিম দেউতা, বাহিৰত এজন কংগ্ৰেছ দৌতা বৈ আছে।

প্রবীন—মাতি আন। মনো, তুমি অলপ ক্ষান্ত হোৱা (এনেতে
কংগ্ৰেছ নেতা হাজৰিকা সোমাই আহে।) আহক, আহক।
বহুত দিনৰ মূৰত আহিল।

হাজৰিকা—পিছে প্রবীন বোপা কেনে আছা—ভালনে? অ’ মনোও।

প্রবীন—হয় ভালেই। আপোনাৰ কেনে?

হাজৰিকা—মোৰ ভালেই। তোমাৰ ওচৰলৈ এটা বিশেষ জৰুৰী
কামত আহিলোঁ। বেছি পৰ বহি তোমাক আমনি নিদিওঁ।

প্রবীন—কওকচোন বাক শুনো—

হাজৰিকা—তোমালোকৰ বাগিছাৰ অৱস্থা ঈশ্বৰে কৰাত এতিয়া

ভালেই—। এৰা, মোৰো অলপ লেঠা হৈছেহে। তুমি জানাই, বিশেষ শিক্ষাৰ কাৰণে মোৰ বৰ লৰাটো এমেৰিকালৈ আৰু মাজু লৰাটো বিলাতলৈ পঠালোঁ। পি—ছে, অলপ এই ধৰা—টকাৰ প্ৰয়োজন হৈছেহে। তুমি যদি অলপ টকা—এই ধৰা ৫০০০ মান টকাৰ সুবিধা কৰা, মোৰ বৰ উপকাৰ হয়। মই এমাহ মানৰ ভিতৰতে দিব পাৰিম।

মনো—আপোনাক টকা লগা হ'ল কিয়? গৱৰ্ণমেণ্টে জানো সিহঁতক Scholarship দিয়া নাই?

হাজৰিকা—গৱৰ্ণমেণ্টৰ লগত বা কোনো মন্ত্ৰীৰ লগত মোৰ তেনে খাতিৰ নাই। বৰ লৰাটোক গৱৰ্ণমেণ্টে অৱশ্যে Scholarship এটা দিছে। কাৰণ সি 2nd class M. A. সৰু লৰাটোৰ কাৰণেহে অলপ দিগদাৰ। তোমাৰ ওচৰলৈ সেই কাৰণেই আহিলোঁ। সৰু লৰাটোৰো স্কলাৰশ্বিপটো চেনগ্‌চন.....।

প্ৰবীন—ভাল বাক, কালিলৈ ১০ মান বজাত মোক এখন্তেক লগ পাব পাৰিবনে?

হাজৰিকা—পাৰিম বোপা, পাৰিম। কালিলৈ তেনে দহ বজাত মই এবাৰ আহি যাম। (গদগদ ভাবেৰে) এৰা তোমাৰ দেউতাৰ লগত মোৰ যিটো বন্ধুত্ব ভাব আছিল—তাক নেপাহৰোঁহে। আমি দুয়ো নলে গলে লগা বন্ধু আছিলোঁ, বুজিছা প্ৰবীন বোপা। বাক মই এতিয়া উঠোঁহে।

(প্ৰস্থান)

মনো—(ভেঙুচাই) বুজিছানে হেৰা। বিলাত—এমেৰিকাৰ পৰা আহিয়েই—মন্ত্ৰীৰ জোৰাঁয়েক—তাৰ পাছত এখন চিক্‌চিকিয়া

গাড়ী আৰু মোৰ নিচিনা বো' লগাই দুই এটা ইয়াংকি ইংৰাজি কৈ খাৰঞ্চোৱা অসমীয়াচৰক তবধ লগাব। তাৰ পিছত কি কৰিব জানা?

প্ৰবীন—খোৱা—খোৱা, তোমাৰ লেক্‌চাৰ। দিয়া, এল্‌বাম খন দিয়া। মনো—হেৰা—মেনকা, বস্তা, তিলোত্তমা, শকুন্তলা, হেজাৰ হেজাৰ, লাখ, লাখ এই এল্‌বামত আৱদ্ধ কৰি থৈছোঁ। (এনেতে অষ্টিনৰ প্ৰবেশ)

অষ্টিন—দোতা, বুঢ়ী এগৰাকীয়ে আপোনাক লগ পাবলৈ বৈ আছে।

প্ৰবীন—এহঃ—বৰ দিগদাৰ। যা মাতি আন। (অষ্টিন যায়) কোৱাচোন মনো, তুমি ইমান বহুতৰ সৃষ্টি কৰিছা কিয়। (উৰ্শ্বিলাৰ মাক সোমাই আহে) আহক, আহক—বহক। পিছে আপোনাক দেখোন—

মাক—হয় বোপা, আমাক আপুনি চিনি নেপাব। চিনি নেপাবতো। চিনি নেপালেও বোপা বৰ ডাঙৰ লেঠা এটাত পৰি আহিলোঁ। (বৈ) এই বহাগত মোৰ ছোৱালীজনীৰ বিয়াখন পাতিব খুজিছোঁ; আপোনা সৰব ওচৰলৈ অলপ সহায় বিচাৰি আহিলোঁ। আমাৰ এই বিপদত উদ্ধাৰ কৰক বোপা, আমাৰ আৰু কেও নাই।

প্ৰবীন—আপুনি বৰ অসময়ত আহিলে। এই মাত্ৰ মই ৫০০০ টকা এজনক দিব লগা হল। বাক আমি এতিয়া কামত ব্যস্ত আছোঁ, আপুনি দুদিন মানৰ পাছত আহিব।

মাক—আমাক ইমান খিনি ধন নেলাগে বোপা, ছকুৰি মান হলেই কোনো মতে কামটো কৰিব পাৰিম।

প্রবীন—মই বাক ভাবি চাওঁ। আপুনি পাছত আহিব।

মাক—মোৰ কিবা এটা গতি কৰিব বোপা। মই বাক পাছত এদিন আহি যাম। ভাল এতিয়া আহোঁহে।

(প্রস্থান)

প্রবীন—ভাল!

মনো—yes, অৰ্থাৎ ছোৱালীটিৰ বিয়া হোৱাৰ পাছত আহিব বা আপোনাৰ ছোৱালী যদি অপূৰ্ব সুন্দৰী হয় আৰু একেবাৰেই যদি বিয়াও নহয় তেতিয়াও আহিব। (প্রবীনক) মোৰ এল্বামত এখেতৰ ছোৱালী নাই। সময় আছে, ধৰিব লাগিব। পাৰিম—

প্রবীন—বাক যাওক সেইবোৰ। হেৰা, এই সুযোগতে চাওঁ দিয়া—।

মনো—Very good, এই এল্বামৰ সাৰমস্ব্য তন্ন-তন্নকৈ তোমাক ব্যাখ্যা কৰোঁ। (এল্বাম খোলে। এনেতে ধনবৰ চেৰাউগী সোমাই আহে)

চেৰাউগী—বাম বাম বাবুজী—কেনে আছে?

প্রবীন—বাম বাম চেৰাউগী বাবু। ঘৰত ভালনে?

চেৰাউগী—হয় ভালৈই। পিছে কথাটো কি হল? চেকখন ভাঙি আহিল নে? ত্ৰিশ হেজাৰ টকাৰ বৰ প্ৰয়োজন হৈছিল। ৰাইচমিল এটাও বহুৱাব খুজিছোঁ। এনে সময়ত পালে মোৰ বৰ সহায় হয়।

প্রবীন—গোটাইখিনি দিব নোৱাৰিলেও অন্তত ১০।১৫ হেজাৰ দিবলৈ চেষ্টা কৰিম। এটা কথা হল, চেৰাউগীবাবু—এখন নতুন গাড়ীৰ কাৰণে ৭০০০ টকা advance দিছোঁ—নহলে—

মনো—নতুন গাড়ী, কি গাড়ীহে? ফুডিবেকাৰ, হাড্‌সন, চেভ্ৰোলে, ফ'ৰ্ড—হেঃ সেইবোৰ গাড়ীনে? সেইবোৰ ordinary মনুষ্যৰ গাড়ী। তুমি শ্ৰী প্রবীন বৰুৱা, বায় বাহাদুৰ ৩ প্রতাপ বৰুৱাৰ পুতেক। অসম মাত্ৰে ৫০০ বছৰৰ ভিতৰত বীৰ-প্ৰসবিনী হোৱা নাই—তুমিয়েই বীৰ। Hero, তুমি Rolls Royce কিনি অসমীয়াক দেখুউৱা—অসমত আজিলৈকে কোনেও Rolls Royce কিনিব পৰা নাই।

চেৰাউগী—ফুকনে ঠিক কথাকে কৈছে। বৰুৱাই যদি Rolls Royce কিনি হেঃ—হেঃ—হেঃ—মোক বাক এই ১৫,০০০ হেজাৰ টকা নিদিলেও হব। কিনক—কিনক—বৰুৱা Rolls Royce কিনক।

মনোঃ—হেঃ—হেঃ—দেখিলা প্রবীন—এই থিতাতে তোমাক ১৫,০০০ টকা লাভ কৰাই দিলোঁ। দিয়া, লাভৰ কমিচন দিয়া।

চেৰাউগী—হেঃ—হেঃ—হেঃ মনোবাবু বৰ স্মৃতিৰ মানুহ আছে। বাক—বাক—আপোনাৰ খবৰহে ললোঁ। এইবোৰ কাৰবাৰৰ কথা। যি ভাল দেখে কৰিব আপুনি। কেতিয়াবা সময় পালে আমাৰ গোলালৈ এবাৰ যাবচোন।

প্রবীন—ভাল, নিশ্চয় যাম। পাৰিলে বাক মই কালিলৈকে এবাৰ গৈ আহিম।

চেৰাউগী—ভাল, মই এতিয়া উঠোঁহে। বাম বাম—

(প্রস্থান)

প্রবীন—অষ্টিন (অষ্টিন সোমাই আহে)

অষ্টিন—দৌতা—

প্রবীন—এই—ইয়াক কৈলৈ আহিবলৈ দিছিলি? মোক খবৰ
নিদিয়াকৈ এতিয়াৰ পৰা আহিবলৈ নিদিবি। বুজিছ—
অষ্টিন—ভাল দৌতা।

প্রবীন—(মনোক) মনো এল্বামৰ কথা পাহৰিছোঁৱেই হে—চাওঁ
দিয়া—(প্রবীনে এল্বাম কাটি লয়) বাঃ সুন্দৰ! সুন্দৰ!!
অ' ইয়াত আকৌ এইবোৰ কি লেখিছা? (পঢ়ে) আজি দহ
বছৰ.....প্রতিচ্ছবি। হয়তোন! সুন্দৰ! সুন্দৰ!!

মনো—চোৱা প্রবীন; এখন এখনকৈ চোৱা। অষ্টিয়ান, এৰিয়ান,
মন্সলীয়ানৰ অপূৰ্ব সৌন্দৰ্য্য বান্ধি, তুমি বাচি লোৱা। ভাই
বাচি লোৱা!!

প্রবীন—(এল্বাম চায়) অষ্টিন—

(অষ্টিনৰ প্ৰবেশ)

অষ্টিন—দৌতা—

প্রবীন—দোকানত বিল দি আহিছোঁ। এবটল whisky আনি
থবি। আৰু চোঁড়া নেপাহৰিবি (অষ্টিন যায়)

মনো—এল্বামটোৰ কাৰণে কিছু পুৰস্কাৰ। (প্রবীনে কুৰিটকা
ৰূপ দিয়ে)

প্রবীন—ক্লাবৰ পৰা অলপ আহোঁ বলা—

মনো—But before we go—I am...

প্রবীন—হয়নে? অষ্টিন—(অষ্টিন আহে) বাৰাণ্ডাত বহিবলৈ ঠিক
কৰি দে (অষ্টিন যায়)

দ্বিতীয় দৃশ্য]

মনো—Yes, this is the idea, grand idea, তাৰ পাছত club—
কি বোলা—

(হুয়োৰ প্ৰস্থান)

(পঢ়)

২য় দৃশ্য

[ধনেশ্বৰৰ বাৰাণ্ডা। ইকবাৰ বেৰেৰে সৈতে ধনেশ্বৰৰ ঘৰৰ বাৰাণ্ডা
দেখা যায়। কাষলতিৰ তলত টকা-পইছাৰ হিচাবৰ এটা বহি আৰু হাতত
এটা ছাৰ্টি লৈ ততাতৈয়াকৈ ধনেশ্বৰ সোমাই আহে। কলিয়াক চিঞৰি
মাতে—]

ধনেশ্বৰ—হেৰ কলিয়া—কলিয়া ঐ—হেৰ বাঁশে খোৱা—কলৈ গলি?
কলিয়া—(ভিতৰৰ পৰা কঁপা কঁপা মাতেৰে) অ' দেউতা গৈছোঁ।

(গাত কঠা এখন মেৰিয়াই কঁপি কঁপি সোমাই আহে।)

ধনেশ্বৰ—লৈ আহ, মেজ-মাচিয়াজোৰ—ইয়ালৈকে লৈ আহ। আৰু
সেই কাপ-মৈলাম জোৰ আনিবি। ধপাত এচিলিমো
লৈ আহিবি।

কলিয়া—দেউতা—ধপাতৰ পিনে আইধা—

ধনেশ্বৰ—কি? কালি দুপইচাৰ ধপাত আনিছিলি নহয়—ওৰ
পেলালিনে কটা নিধক। পৰৰ পালে জ্বৰৰ গাৰেই খাৱ।

কলিয়াঃ—এবা দেউতা, কিবা বুলিছেনে আজি তিনদিন—একেটা
জ্বৰেই এবা নাই। জ্বৰে জ্বৰেই চেপেতা কৰিলে। হেৰি
ও বেজ এটাকে মাতি দিয়কচোন—নহলে দৰবকে এপালি—

ধনেশ্বর—হেব, দবব, বেজ (দাঁত কবচি) আৰু কি ঠ। বাপেৰে ধাৰত পোতগৈ সুদত তোক মোৰ ঘৰত থৈছে। ক'তা জ্বৰ গাবলৈ আহিছ—বগে নিৰামুহি খাবলৈ আহিছ। একেপাত চৰতে নাৰমাছে কমোৱাদি কমাৰি। বাউচি নুজুৰিবি। চানমল কেঞাৰ তাৰপৰা দুপছাৰ ধপাত আনগৈ। হেৰি ঠ, মেজ মচিয়া জোৰ আনি, ধপাত আনিবিগৈ।

ধনেশ্বর—(কলিয়াই চকী, মেজ, কাপ-মৈলাম আনি দি যায়।) টকা—
এই ধৰুৱাবোৰে মোক বৰবাদ কৰিলে। মই ইহঁতৰ মাটিয়ে-
ভেঁটিয়ে উঠাম (এনেতে গুণাই আহে)

গুণাই—দেউতা!

ধনেশ্বর—(গুণাইক) অ' গুণাই, আহিলি—তোকতো মই সকলো কথা কৈছোঁৱেই নহয়। পাঁচ হালিছা মাটি বন্ধক। ধানখিনি হ'ল মোৰ আৰু টকা হ'ল তোৰ—কি বোল—?

গুণাই—আপুনি যি ভাল দেখিছে তাকে কৰক। টকাৰ বৰ লেঠা দেউতা। গৰু এহালো কিনিব লাগে।

ধনেশ্বর—তোৰ মাটি—মোৰ টকাৰে বলদ আৰু ধান হল মোৰ—
হয়নে নহয়? তেনে ব'—(কাগজত কিবা লিখি—সেপ
লগাই টিকট এটা লগাই) মই তোৰ সকলো বন্দৰস্ত কৰিছোঁ।
—চাওঁ তোৰ বাওঁ হাতৰ বুঢ়া আঙুলিটো দেখোন। (গুণাৰে
আঙুলিটো আগবঢ়াই দিয়ে, ধনেশ্বৰে চিয়াহী লগাই) ওঁ—
এই টিকটৰ ওপৰত হেঁচি চাপ বহুৱাই দে।

গুণাই—দেউতা! কি লেখিলে নো?

ধনেশ্বর—তোৰ ভালৰ হকেই লিখিলোঁ। হোঃ নে এই ৫০ টকা।

এতিয়া যা—অ' ধানখিনি তয়েই পহুচাই দিব লাগিব।
বুজিছ?

গুণাই—ভাল দেউতা—এতিয়া যাওঁহে—।

(প্রস্থান)

ধনেশ্বর—(বাহিৰলৈ মন কৰি) সোঁটো কোন? কলিয়ানে? কতা
দুপছাৰ ধপাত আনোঁতেই তাৰ ইমান পৰ লাগেনে?
(এনেতে ৰূপাই সোমাই আহে)

ৰূপাই—দেউতা!

ধনেশ্বর—আজিকালি আহিবলৈ পাহৰিলিয়েই নহয়নে? লেঠাত
পৰিলে স্ততুক-স্ততুক আহিবি। পিছে এতিয়া টকা আনিছনে
নাই?

ৰূপাই—(কমৰৰ পৰা উলিয়াই) হয় দেউতা, এই ৫ টকা আগ-
বঢ়ালোঁ। আৰু—

ধনেশ্বর—কি আৰু আৰু মাৰিবলৈ আহিছ? আজি এই বছৰে
কুৰি টকা ৰূপ সোধাব নোৱাৰিলি। দে—(টকা লৈ এটা
এটাকৈ বজাই চাই, এটকা বেয়া ওলায়) হোঃ ঠগিবলৈ
আহিছ? তহঁত আটাইবোৰ ঠগ। তহঁতক বিশ্বাস নাই।
নিওঁতে মোৰ পৰা এনে টকা নিছিলি নহয়নে?

ৰূপাই—দেউতা খং নেখাব। এই ভোদৰমল কেঞাইহে মোক
সেই বেয়া টকাটো দিলে। তাৰ ৰূপ কিটকা সোধাওঁ
বুলি গৈ পোন্ধৰ টকা দিলোঁ আৰু এই পাঁচ টকা আপোনাক
যাচিছোঁহি—

ধনেশ্বর—কটাইত! ভোদৰমলক—(খঙেৰে) কেঞা মোমায়েৰক

হলে আগধৰিয়েই সোধাবিগৈ নহয় নে? মোৰ ফালে হলে খবৰেই নাই। কটা, দে—দে—এতিয়াই আঙুলি কটপাদি শুদে মূলে মোৰ টকা দহ দিনৰ ভিতৰত আদায় কৰি দিম বুলি—লেখি দে।

ৰূপাই—(বিনয়ৰ সূৰত) দেউতা, কিনো কৰিম। বৰ লৰাটোৰ বেমাৰ-আজাৰ নুগুচেই। সিপিনে মোৰ এই দৰব কণ নধৰিলেই নহয়। গ্ৰহণী বেমাৰটো উকাৰ। তাতো—অলপ খৰচ লাগে নহয়। দেউতা, বন্দীৰ মুখলৈ চাই এই বাবলৈ—
ধনেশ্বৰ—তহঁত এটাইবোৰ ঠগ। এইদৰে কুলিয়াই মোক চলিবলৈ আহিছ। হোঁঃ কানি খাবলৈ পইচা ওলায়। মোক দিবলৈ হ'লে তনা-তনি। দহ দিনৰ ভিতৰত মোক টকা দিব লাগিব।
হা

ৰূপাই—ভাল চাম দেউতা।

ধনেশ্বৰ—চাম নহয়। দিবই লাগিব। নহলে কি কৰিম জানই নহয়। যা, এতিয়া দহ দিনৰ ভিতৰত—মনত বাখিবি।

ৰূপাই—চাম—দেউতা—চাম।

ধনেশ্বৰ—হে'ৰ কলিয়া, কলিয়া—হে'ৰ ধপাত কি কৰিলি?

কলিয়া—গৈছোঁ দেউতা। (এই বুলি কৈ ধপাত এচিলিম লৈ আহে আৰু কোনেও নেদেখাকৈ আঁৰতে দোহোপামান মাৰি ধনেশ্বৰক দিয়ে)
(কলিয়াৰ প্ৰস্থান)

ধনেশ্বৰ—(হোকা খাই খাই কাগজত কিবা লিখি কলিয়াক ডাক দিয়ে)

কলিয়া—

কলিয়া—(ভিতৰৰ পৰা) কি দেউতা?

ধনেশ্বৰ—যোগাই শিৰোমণিৰ ঘৰত এই চিঠিখন দি আহগৈ যা—
অলপ অলপ ফুৰি চাকি আহিবি, গাতো ভাল হব। আহোঁতে সেই বড়া বেজৰ ঘৰত সোমাই আহিবি। (উন্মিলক চাই চাই)
কলিয়া—ভাল দেউতা। (চিঠি লৈ কলিয়া যায়—উন্মিল সোমাই আহে]

ধনেশ্বৰ—অ' উন্মিল, বহ। নহা ছোৱালী জনী আহিলি দেখোন!
বোঁতিয়েৰ—?

উন্মিল—বোঁতি নাই, মাজুদেউতা। দুপৰীয়াতে মোজাদাৰৰ ঘৰলৈ গল। তাৰ পৰা আপোনাৰ ইয়ালৈকে আহিব।

ধনেশ্বৰ—বাক, মাৰ আহে মানে (চাৰিও ফালে চাই) তোক কথা এটা কওঁ। (নিজে নিজে) সঁচাকৈয়ে এই বৰ আটোল-তোল জনী হৈ পৰিছে—।

উন্মিল—বোঁতিক চাদৰ দুখনমান লাগে বুলি কৈছে। আৰু বহাগৰ আগতে বোলে ওলাবই লাগে—আপুনি ধাৰে দিয়াৰ বাকী টকা খুজিছিল?

ধনেশ্বৰ—অ' বাক মই বুজিছোঁ। বাক সেইবোৰ হব থ। হেৰি নহয় বুজিছ—উন্মিল, গুপ্ত কথো, শুদ নোহোৱাকৈ টকা—বুজিলি। কাকো নকৰি।

উন্মিল—ছিঃ মাজুদেউতা, আপোনাৰ নিচিনা মানুহ হৈ এনে কথা কবলৈ লাজ নেলাগেনে? (এনেতে উন্মিলৰ মাক সোমাই আহে)

ধনেশ্বৰে—আহক, আহক, সেই টুলতে বহক। সিদিনা আপুনি কৈছিল ছোৱালীৰ বিয়া বুলি। পিছে, দিছে বা কলৈ, দৰা

বা কেনে, অৱস্থা কেনে, তাৰো একো ভূ নেপালোঁ। আৰু
সহায় লাগিলে কব। যি পাৰোঁ কৰিম—

উঃ মাক—আপুনি বৰ উপকাৰ কৰিলে। দৰাৰ কথানো কি ক'ম!
বাপেকী নাইকীয়া ছোৱালী, তাইৰ ভাগ্যত যি আছে সেয়ে
হব। মই নো আৰু ক'ত দৰা বিচাৰি হাবাথুৰি খাই ফুৰিম!
আজি এবছৰে বিচাৰিলোঁ।

ধনেশ্বৰ—এৰা, বিয়া-বাকলৈ আজিকালি ভাবিব লগীয়া হ'ল। লৰালৈ
ছোৱালী নোলায়—ছোৱালীলৈ লৰা নোলায়। সমাজত
ইয়ো এটা ডাঙৰ সমস্যা হৈ পৰিল।

উঃ মাক—উৰ্মিলাক আৰু বেছি দিন ৰাখিব নোৱাৰি। দুই-এমাহতে
যেনে-তেনে দিবই লাগিব। আজি মোৰ টকা থকা হলে—
য'তে এটা ক-ক, ম-ম কৰিব পৰা লৰা পাওঁ—তাতেই লাগে
টকা, ধন-সম্পত্তি, মান-মৰ্যাদা আৰু কিমান। খেনোক লাগে
হেজাৰ—খেনোক লাগে পাঁচশ। উপাই নেপাই তিনিজনী
বিয়া কৰোৱা আদহীয়া এটাকে উৰ্মিলাক দিবলৈ ঠিক
কৰিছোঁ। লৰা-ছোৱালীও ভালমান। অৱস্থাও সিমান বেয়া
নহয়। ৫ বহাগত বিয়াই। যি পাৰে আৰু সহায়-সাৰথি
কৰিব।

ধনেশ্বৰ—অ' কিয় নকৰিম। বিধতাৰ লিখন মতেই হব। জন্ম,
মৃত্যু, বিবাহৰ কথা কোনেও কব নোৱাৰে। বাক উৰ্মিলা,
ময়ে মাৰে চানমল কেঞাৰ তাৰপৰা তহঁতৰ কাৰণে অলপ টকা
লৈ আহোঁগৈ।

উঃ মাক—তই অলপ বহ উৰ্মিলা—

(উঃ মাক আৰু ধনেশ্বৰ যাব খোজে, এনেতে দেবেশ্বৰ সোমাই আহে)
দেবেশ্বৰ—Joy Hind দাইতি—Going to some place ?

কৰবালৈ যাবা নেকি—

ধনেশ্বৰ—মই এই খিনিৰ পৰা আহোঁ। তই অলপ বহ দেবাই।

(প্রস্থান)

দেবেশ্বৰ—All rights—All rights, you go, you go, দাইতি,

Never mind (এনেতে উৰ্মিলাক দেখি)—উৰ্মিলা—এৰা

উৰ্মিলা, তোমাক অকলে লগ পোৱাই বৰ টান (সেপ ধুকি)

তোমালোকৰ ঘৰত বিচাৰি নেপাই এইখিনি পালোঁহি।

তোমাক বিচাৰি গোটেইখন চলাথ কৰিলোঁ। তুমি মোৰ

Lifeৰ ডেচ্‌ডিমন। আজি মোৰ সঁচাকৈ বৰ ভাগ্য। মাজু-

দেউতাও নাই, মাৰো নাই, কলিয়াও নাই, ৰামধেনুৰ নিচিনা

সুযোগ।

উৰ্মিলা—ছিঃ দেবেশ্বৰ ককাইদেউ ! এইবোৰ কি কৈছা ?

দেবেশ্বৰ—(অলপ কন্দাৰ সুৰত) তোমাৰ বিয়া হোৱা বুলি শুনিছোঁ

উৰ্মিলা। মই বৰ দুৰ্কপলিয়া। তুমি এই গাৱঁৰ পৰা

ওলাই গলেই মই আত্মহত্যা কৰিম, নিজে নিজেই suicide

কৰিম। (উৰ্মিলাৰ হাতত ধৰিব খুজি, এটা টোপোলা আগ

বঢ়াই) মই তোমালৈ এটা Love Present আনিছোঁ

উৰ্মিলা। হোৱা লোৱা উৰ্মিলা।

উৰ্মিলা—(উৰ্মিলাই চৰ মাৰি খঙত কয়) যা—ইয়াৰ পৰা যা—

তোৰ ভনীয়েকক সন্মান কৰিব নেজান নেকি ? বোঁতি, অ'

বোঁতি—

দেবেশ্বর—উন্নি, মোক এইদৰে অপমান কৰিবলৈ তোমাৰ সত
গলনে ?

উন্নিলা—তোক ইমানেও নেপালেনে ? জ্ঞান নহলেনে ? ব তেনে
নিলাজ—

দেবেশ্বর—Wait, তেনে তুমি মোক insult কৰিলা, মোৰ pure
loveক তুমি insult কৰিলা। বেচ আজিৰ পৰা তেনে
you are you and I am I, no business in
between—

(বেগেৰে প্ৰস্থান)

উন্নিলা—দুখীয়া দেখি আমাক সকলোৱে এনেকুৱা কৰে।

(উন্নিলাই উদ্ভিগ্ন মনেৰে বহি বেজাব কৰে, বেজাবত চকুপানী ওলায়।
এনেতে মনোৰঞ্জন সোমাই উন্নিলাৰ ফটো তোলে আৰু মনে মনে কয়)

মনো—মোৰ এল্বামৰ কাৰণে এটা অপূৰ্ব আৰু কষ্টসাধ্য Model—
আৰ্ট গেলেৰীৰ এটা অমূল্য সম্পদ—(ফটো তুলি মনোৱে
কেমেৰাটো ডিঙিত আঁৰি লয়)

উন্নিলা—(হঠাৎ দেখি) আপুনি কোন ?

মনো—Miss, well, অ' আই মিন্—আইদেউ, তোমাৰ ঘৰত কোন
আছে ? Ner—Ner অৰ্থাৎ Nervous হৈছে।

উন্নিলা—আপুনি কোন ?

মনো—অ' মোৰ চিনাকী—introduction অৰ্থাৎ মই গ্লোবট্ৰাৰ—
অৰ্থাৎ য'তে বাতি ত'তে কাতি। তোমাৰ ধনেশ্বৰ বড়া কি
হয়, বেয়া নোপোৱা যদি তোমাৰ নামটো বাক কি কোৱাচোন।
Do not mind please—

তৃতীয় দৃশ্য]

উন্নিলা—মোৰ নাম উন্নিলা—(নিজে বহা টুল খন আগবঢ়াই দিয়ে)

মনো—বঢ়িয়া নাম। অ' পিছে, এখেত বড়া নাই নেকি ?

উন্নিলা—চান্দমল কেঞাৰ তালৈ গৈছে।

মনো—উন্নিলা—উন্নিলা—(অনফালে চাই) লক্ষণৰ উপেক্ষিতা

উন্নিলা! বেচ, ভাল নাম। বাক Miss—অ' আইকণ,

বড়া নাই যেতিয়া যাওঁ বাক দেই—good by—Ta-Ta—

উন্নিলা—ভাল বাক—।

(তবধ লাগি চাই থাকে)

পট

৩য় দৃশ্য

[জগন্নাথৰ ঘৰৰ ছৱাৰ মুখ—পাচনিয়ে কাঠি চাচি আছে। জগন্নাথ
সোমাই আহে।]

জগন্নাথ—বিধবা বিয়া। মোৰ পোৱে বিধবা বিবাহ কৰায়। পাচনি!

পাচনি—দেউতা—।

জগন্নাথ—তই জানই পাচনি, তাৰ পঢ়োৱাৰ খবচৰ বাবে পৈত্ৰিক মাটি

সম্পত্তি সকলো শেষ কৰিলোঁ—ভাবিলোঁ, তাৰ ভালেই মোৰো

ভাল। সি গৈ নগৰ পাই, সকলো পাহৰি গল। নগৰৰ কোনোবা

যথিনীয়ে তাৰ সৰ্বনাশ কৰিলে। কিবা, টকী নে বায়স্কোপ

চাই মোৰ ধাৰকৰ টকা সৰ্বস্বান্ত কৰিলে। কি কৰিম পাচনি,

সি আৰু নাই পাচনি—সি মৰিলে। বিধবাৰ লগত বিয়া!

উঃ সি ইমান তললৈ গল, তাৰ ইমান সাহ ! ভাবিলে হিয়াখন
দেই পুৰি যায় পাচনি। উচ্চ শিক্ষাৰ এয়ে ফল—তালৈ মই
লেখি দিম পাচনি—সি যাতে এই জনমত তাৰ মুখ মোক
নেদেখুৱাই।

পাচনি—দেউতা, আপুনি থিৰ হওক। লৰা মানুহ, চালুকীয়া মন।
আপুনি লেখিলে হয়তো মন কুমলিবও পাবে। নহলে ময়ে
গৈ তাক নগৰৰ পৰা লৈ আহোঁগৈ।

জগন্নাথ—মোৰ এক কথা পাচনি। সি নগৰত থাকি বিধবা বিয়া
কৰক। তাৰ মুখ আৰু মই এই জীৱনত নেচাওঁ! তাৰ
নাম আৰু কোনো দিনে মুখত নানিবি।

(এনেতে ধনেশ্বৰৰ প্ৰবেশ)

জগন্নাথ—অ' আপুনি—আহক—আহক।

ধনেশ্বৰ—আপোনাক অত দিন লগ পোৱা নাই। কলিয়াৰ হাতত
এখন চিঠিও দিছিলোঁ। তাৰ একো উত্তৰ নেপাই আপোনাক
বিচাৰি আহিলোঁ।

জগন্নাথ—আপোনাৰ চিঠি পাবলৈ মই এমাহ মান ঘৰত নায়েই।
জগ-দুৱাৰৰ ফালে গৈছিলোঁ।

ধনেশ্বৰ—কেইবাটাও ধৰুৱাৰ ওচৰলৈ যাব লাগে। এতিয়া আপোনাৰ
ওচৰলৈকে আশা কৰি আহিলোঁ।

জগন্নাথ—মোক এবছৰ মানলৈ বেহাই দিয়ক বড়া। মোৰ বৰ বিপদ,
এৰা, এই ফেৰা মৰম কৰক।

ধনেশ্বৰ—এইবোৰ মৰম চেনেহৰ কথা নহয় পণ্ডিত। টকা আনিছিল,
এতিয়া স্মৃতে-মূলে মোৰ টকা আদায় কৰিব লাগে। এশকৈ

টকা—আজি দুবছৰলৈ বাট চালোঁ। এতিয়া আৰু মই
নোৱাৰোঁ।

জগন্নাথ—মোৰ একেবাৰেই উদং—মোৰ মুখলৈ চাই—

ধনেশ্বৰ—মুখলৈ আৰু কিমান দিন চাম? মই আৰু বাট চাব
নোৱাৰোঁ।

জগন্নাথ—কিবা এটা উপায়?—

ধনেশ্বৰ—হে—হে—হে! ভাল কথা কৈছা—উপায়? হেঃ হেঃ টকা
ধাৰে অনা আৰু ধাৰ মৰাৰ উপায় কোনে কাক দিব পাৰে
ঈশ্বৰ। হে—হে—হে (ভাবি) উপাই এটা হওঁতে আছে—
যদি ভালমতে মোক, আপোনাৰ মাটি-বাৰী আৰু স্ত্ৰদৰ বাবদ
বস্তু-মাটি ডোখৰো লিখি দিয়ে, তেনে একো লেঠাই নেথাকে।
এইটোৱেই মই ভাল বন্দৰস্ত বুলি ভাবো। কি বোলে
আপুনি?

জগন্নাথ—মোক আৰু ছটা মাহ সময় দিয়ক বড়া। মই.....মই.....

ধনেশ্বৰ—এইবোৰ কামত তই—তই, মই—মই নাই। টকা দিয়াৰ
আকৌ কিহৰ সময়! সিদিনা ঘৰত থাকিও কলিয়াক ঘৰত
নাই বুলি কৈছিল নহয়? মোৰ টকা আপুনি মোক দি
আহিব। নহলে এই বড়াক ভালকৈয়ে চিনি পাব।

জগন্নাথ—মই পাঠশালা স্কুলৰ পণ্ডিত। সেই টকা কেইটাৰে এসপ্তাহো
নচলে। সিফালে পৈত্ৰিক মাটি কিডৰা আপোনাকে গটাই
লৰাটিক কলেজত পঢ়িবলৈ বুলি ৪০০ শকৈ টকা আনিলোঁ—
সিফালে লৰাই—সেয়া ধৰক মৰিলেই।

ধনেশ্বৰ—এইবোৰ সকলো ফাকতি। মই পতিয়ন নেযাওঁ—এই

বোৰ কথাৰে মোৰ হিয়া শাত নপৰে। মই আপোনাক
লাৱে-লাৱে পানী খুৱাম।

পাচনি—(তেৰাকৈ চাই) লাৱে লাৱে পানী খুৱাবা—। কেলৈ
ওফাইদাংমৰা কথা কৈছা হে? টকা আনিছিলে দিব। ও
প্ৰভো, কি কথা ও। মকতমা কৰাই ভাল।

ধনেশ্বৰ—এইটোক—এই কেলৈছাটোক কোনে মাতিছে ও! তই
মোৰ টকা অনাও নাছিলি, দিবলৈও নেযাৱ। ব, তোক
এসেকা দিহে এৰিম।

পাচনি—কি দিবাহে—কি দিবা—বৰ টকা গেন্ধুৱাইছাহি!

জগন্নাথ—(ডাবি দি) পাচনি! ভাল মানুহক কেনেকৈ ব্যৱহাৰ
কৰিব লাগে তাক তই শিকা নাই, ছিঃ একোকে নেজান।
বড়া, এই গজমুখটোৰ কথাত দহোকুৰি নেলাগিব।

ধনেশ্বৰ—টকা আনি এতিয়া চাকৰ লগাই মোক অপমান কৰিছা!
ইয়াৰ প্ৰতিকাৰ আছে। উপকাৰীক অজগৰে খায়। বাক,
মোক চিনি পাবা পণ্ডিত। কতা নিধক, গোলাম, মই যদি
তোক শিকনি দিব নোৱাৰোঁ, মই অমুক শ্ৰীধনেশ্বৰ বড়াই নহয়।
(বেগেৰে প্ৰস্থান)

জগন্নাথ—বড়া—বড়া, শুনক চোন—পাচনি—এনেকুৱা কৰিব নেপাই
নহয়—

পট

৪র্থ দৃশ্য

[উন্মিলাইতৰ খেৰৰ ঘৰ]

উঃ মাক—আই উন্মিলা অ'। জোৰাঁইৰ ঘৰলৈ যাবলৈ আৰু তোৰ
এই কেইটাদিনহে আছে; ইয়াৰ ভিতৰতে বয়-বস্তু সামৰি-
সুতৰি ঠিক কৰি থ'। কেতিয়া গাড়ী আহে, একো ঠিক
নাই; সাজু হৈ থকাই ভাল।

বাহিৰৰ পৰা—ঘৰত কোন আছে?

উঃ মাক—কোন?

বাঃ পৰা—চিঠি নিয়ক।

উঃ মাক—অ' পিয়ন কাই—(সোমাই গৈ চিঠি আনে, পঢ়িবলৈ চেষ্টা
কৰে, নোৱাৰাত উন্মিলাক মাতে) হেৰ' আই উন্মিলা
অ'—এই খন কাৰ চিঠি অ', জোৰাঁয়ে তোক নিয়াৰ বিষয়ে
লেখিব পাই। (উন্মিলাই চিঠিখন লৈ শিৰোনামা পঢ়ি অলপ
টলকা মাৰে) পঢ় আকৌ ক'ৰ পৰা আহিছে—

উন্মিলা—জগ-দুৱাৰৰ পৰা—

উঃ মাক—অ' তেনে জোৰাঁয়ে তোক নিয়াৰ বিষয়ে লেখিছে চাগৈ।

পঢ়ছোন—পঢ়ছোন—

উন্মিলা—(পঢ়ে) পূজনীয়া শ্ৰীযুতা, বিয়া হোৱাৰ আজি ৩ মাহ হ'ল।
ইয়াৰ ভিতৰত আপোলোকৰ কোনো খবৰ বাতৰি নেপাই
বৰ চিন্তিত। বৰ দুঃখেৰে সৈতে জনাওঁ যে, (উন্মিলাই শেহৰ
খিনি খবকৈ আৰু ডাঙৰকৈ পঢ়ে) বিধতাই যি লেখিছে তাক
কেৱেঁ খণ্ডাব নোৱাৰে। জোৰাঁয়েকৰ খোবা-খুবুনীৰ দিনাৰ

পৰা নাৰেঙা বেমাৰ হ'ল। সি আৰু ভাল নহল। বেজ-জ্ঞানী চিকিৎসাও ভালেমান কৰা হৈছিল। (মাক উত্তেজিত আৰু উদ্ভিগ্ন হয়) কিন্তু আয়ুসত চাউল ঢুকালে কোনেও বাধিব নোৱাৰে। তেওঁ এই সাতদিন বেমাৰতে ঢুকাল।

উঃ মাক—কি হৈছে—কি হৈছে—ব—ব, বাক নেলাগে, এই—এই তই অলপ যা-চোন,—ব—ববিচোন। কি—কি কলি—সাত-দিনৰ ভিতৰত নাৰেঙী বেমাৰত মোৰ জোৰাই ঢুকাল—

উন্মিলা—তোৰ কি হৈছে বোঁতি? বেজাৰ নকৰিবি।

উঃ মাক—(চঞ্চল হৈ) বেজাৰ নকৰিম? তোৰ মাৰ হৈ, তোক মই নিজ হাতে বলি দিলোঁ। সকলো শেষ—একো নেথাকিল। মোৰ ছোৱালীক মই নিজ হাতে বধ কৰিলোঁ। প্ৰভু, দয়াময়, তুমি ইয়াকেহে কৰিলা—(অন্তৰফালি যোৱা দুখত কলে।)

উন্মিলা—তই তেনে কৰিলে, মোৰ বুকু ফাটি যায় অ' বোঁতি। তই তেনে নকৰিবি—

উঃ মাক—(কান্দি কান্দি) দেউতাৰ ঢুকুৱাৰ পৰা তোক তুলি-তালি ডাঙৰ-দীঘল কৰাৰ ফল এয়ে হ'ল। ইয়াৰ আগতে মোকেই মাৰি নি নিলা কিয় প্ৰভু! উস্! (উন্মিলাই চকু পানী টোকে) উন্মিলা—(উন্মিলাৰ গহনা সোলোকাই দিয়ে) আজিৰে পৰা তোৰ আৰু সেন্দূৰৰ ফোঁট কোনো দৰকাৰ নহয়। তই পুৰুষ নহয়—তই তিকতা—তিকতা—তই আজিৰে পৰা বিধবা—বিধবা—

পট

দ্বিতীয় অঙ্ক

১ম দৃশ্য

[প্ৰবীনৰ ড্ৰইংকম—প্ৰবীন বহি থাকে—মনো সোমাই আহে]

মনো—Wonderful—অপূৰ্ব—প্ৰবীন—অসমীয়া গাভৰুহঁতৰ থুপ খাই থকা সৌন্দৰ্য্য ৰাশি। Columbusএ হঠাৎ এমেৰিকা আৱিষ্কাৰ কৰাৰ দৰে, মোৰো অত্যাৱশ্যকীয় আৱিষ্কাৰ—চোৱা—চোৱা (প্ৰবীনক ফটো দিয়ে)

প্ৰবীন—সঁচাকৈয়ে wonderful—ক'ত পালা? কোৱাচোন কোৱা—মোক দেখুৱাচোন! নামটো কি?

মনো—অধৈৰ্য্য হলে একো কাম নিসিজে। ছবি চায়েই অস্থিৰ—জীৱন্ত দেখিলে তোমাৰো ইংৰাজি ওলায় যাব। লক্ষণৰ প্ৰিয়া উন্মিলা—শ্ৰীমতী কুমাৰী—উন্মিলা—

প্ৰবীন—নহয় মনো, সঁচাকৈয়ে you are my best friend.—মোক চিনাকী কৰি দিয়া—মোৰ বৰ চাবৰ ইচ্ছা হৈছে। যিমান টকা লাগে—

মনো—টকাৰ প্ৰশ্ন নুঠে প্ৰবীন। প্ৰশ্ন উঠে মনৰ আৰু সময়ৰ। হয়তো এতিয়া আনৰ গৃহিণী হৈ, সেই ঠাইত নাই। ঈশ্বৰক ধন্যবাদ যে বিয়াৰ আগতেই মোৰ এল্‌বামত বন্দী কৰি ৰাখিব পাৰিলোঁ। পিছে দুখৰ কথা—অবিবাহিতাৰ listৰ পৰা ইয়াক বাদ দিব লাগিব। ৰাখিব লাগিব এটি অপূৰ্ব model হিচাবে। Dr. Phukonলৈ ইয়াৰ নমুনা পঠাব

লাগিব। নহলে দিনজান বাগিছাৰ মালিকে ইয়াৰ কাৰণে
জীৱন পণ কৰিব।

প্ৰবীন—আক ময়ো সৰ্বস্ব পণ কৰিম। গধূলি হৈছে—মনো, ভাল
সময়—বলা ছোন—এতিয়াই ওলাই যাওঁ। (অধৈৰ্য্য ভাবে
চিঞৰি) এই—অষ্টিন—অষ্টিন (অষ্টিন আহে) Driverক
গেৰেজৰ পৰা গাড়ীখন উলিয়াবলৈ ক’—

অষ্টিন—কোনখন উলিয়াবলৈ ক’ম দেউতা—

প্ৰবীন—নতুন খন (অষ্টিন যায়)

মনো—হয়তো নতুন গাড়ী—নতুন অভিযান। প্ৰবীন মই যাম,
কিন্তু মই হলে একো initiative লব নোৱাৰোঁ। তোমাক
পোন বান্ধা দেখুৱাই গুচি আহিম। তোমাক যদি কোনো-
বাই খুন্দা তাও কৰে তাতো 50% নাই আৰু লাভ হলেও
50% নাই—বলা—

প্ৰবীন—হব বাক, আইচোন সোঁ বাবাণ্ডালৈকে অলপ—

মনো—অতি সুন্দৰ। তুমি বৰ বঢ়ীয়া মানুহ। কিন্তু, এটা কথা—
মোৰ নিৰ্মল—পবিত্ৰ—মডেলটিক তুমি কেতিয়াও স্পৰ্শ
কৰিব নোৱাৰিবা। সৰ্বনাশ নকৰোঁ বুলি শপত খোৱা—

প্ৰবীন—শপত? মানে—হয়। —যদি……মনো……

মনো—I am not there.

প্ৰবীন—বাক, কৰিছোঁ—promise—বলা।

পট

২য় দৃশ্য

[উৰ্মিলাইতৰ ঘৰৰ আগ পদূলি। উৰ্মিলাই তুলসী গুৰিত চাকি দি সেৱা
কৰি উঠে—আঁতৰৰ পৰা প্ৰবীনে একাগ্ৰ মনেৰে উৰ্মিলাক চাই থাকে—
উৰ্মিলাই হঠাৎ প্ৰবীনক দেখি উভতিব খোজে]

প্ৰবীন—ববাচোন—(উৰ্মিলা ঘূৰে) মোক চিনি নাই পোৱা
নহয় নে?

উৰ্মিলা—হয়, আপুনি বা—?

প্ৰবীন—মোক এজন বাটৰুৱাকে—বোলাচোন। বাট হেৰুৱাই
সোমাই পৰিলোঁ—অবাটে অহা নাই—নহয় নে?

উৰ্মিলা—আপোনাক ঠিক চিনি পোৱা নাই যদিও—যেন কৰবাত
দেখিছোঁ—

প্ৰবীন—হয় মই চিনাকী মানুহ—। বহুত দিনৰ পৰা চিনাকী।
বাক উৰ্মিলা তোমাৰ মাৰা ঘৰত আছেনে?

উৰ্মিলা—আপুনি দেখোন মোৰ নামটোও জানে। বোঁ ঘৰতে
আছে। মই বাক মাতি আনো—(উৰ্মিলা ভিতৰ সোমাই
এখন টুল আনি দিয়ে—)

উৰ্মিলা—বহক।

প্ৰবীন—(ইফালে সিফালে চাই) সঁচাকৈয়ে, মনোৱে কোৱাৰ দৰে
অপূৰ্ব মডেল……

(এনেতে উঃ মাক সোমাই আহে আৰু কৈ আহে “কোন আহিছে অ”)

উঃ মাক—(প্ৰবীনক দেখি) অ’ বোপা আপুনি—আমাৰ পৰম
ভাগ্য। পিছে?

প্রবীন—নকব বুজিছেনে। অলপ দূৰতে মটৰখনৰ চকা এটা ফাটিল। ওচৰত কোনো নাই—ঘিট্‌ঘিটিয়া আন্ধাৰ। লেম্প এটাৰ প্ৰয়োজন হৈছিল। আপোনাৰ ঘৰ যে এইটো মই কবই নোৱাৰোঁ। Tyreটো ঠিক কৰিবলৈ মোক লেম্প বা চাকি এটা দিব নোৱাৰেনে? বৰ ডাঙৰ উপকাৰ হয়—

উঃ মাক—এস্ এস্ চকা বেয়া হল—হওঁতে আমাৰ কিবা ভাগ্যৰ গুণেবেহে চকা বেয়া হল—হব পাই। নহলেনো বোপাই—আমাৰ নিচিনা দুখীয়াৰ ঘৰত এনেয়ে ধুলা দিলেহিহেঁতেন নে? উন্মিলা—চাওঁ—চাওঁৰ ওপৰত থকা সেই লেম্পটোকে তেল-কুৰ ভৰাই—চাফ-চিকণ কৰি বোপাক দেহি চোন—

উন্মিলা—বোঁতি তেখেতে দেখোন আকৌ কিবা বাটকৰা বুলিহে মোক কৈছিল।

উঃ মাক—আমাৰ বোপাক তই চিনি নেপাৰনে? ধেমালি কৰিছিল হব পাই—আকৰী! তেখেত সেই আমাৰ ডাঙৰীয়াৰ পুতেক প্ৰবীন বোপাক, তই ককাইদেউ বুলি মাতিবি। আমাৰ আপোন মানুহ।

প্ৰবীন—হয় আকৌ—নহয় কেলৈ—।

(উন্মিলাই প্ৰবীনক আক এৰাৰ লক্ষ্য কৰি ভিতৰলৈ সোমাই যায়। প্ৰবীনে উন্মিলা যোৱাৰ পিনে ব লাগি চাই থাকে)

প্ৰবীন—মই আপোনাক আমাৰ ঘৰলৈ আকৌ মাতিছিলোঁ নহয়—নগলে দেখোন?

উঃ মাক—এবা বোপা, কিনো কম আমাৰ কথা। ভালেমান অপায়

অমঙ্গল হৈ গল। সেইবোৰ নো আক কি ক'ম। পিছে বোপা, লেম্পটো জ্বলাই আনে মানে এখন্তেক বহি—তামোল চালি এখনকে—

(উঃ মাক ভিতৰলৈ গৈ তামোলৰ বটা আনি তামোল কাটি প্ৰবীনক দিয়ে—প্ৰবীনে এটুকুৰা শুদা তামোল চোবায়)

উঃ মাক—হেৰ' উন্মিলা, অ' লেম্পটো হৈছেনে, লৈ আহ আকৌ।

উন্মিলা—(ভিতৰৰ পৰা) নিছোঁ—

(উন্মিলাই লেম্পটো আনি প্ৰবীনক দিয়ে। প্ৰবীনে ফিটা দাল বঢ়াইদি চোৱাৰ চলেৰে উন্মিলাৰ মুখখন চায়।)

প্ৰবীন—ভাল। এতিয়া যাওঁহে—। লেম্পটো এতিয়াই মই ঘূৰাই দি যামহি—

উঃ মাক—হব বাক বোপা—সেইটো কি কথা—।

প্ৰবীন—ভাল আহোঁহে। (প্ৰবীন যায়)

উঃ মাক—ভাল। আহ আই—(অলপ পাছতে প্ৰবীন আকৌ সোমাই আহে)

প্ৰবীন—এঃ বৰ মক্ষিলখন হল বুজিছেনে। লগত কোনো মানুহ আনিবলৈ নহল—মই অকলে tyreটো ফিট কৰোঁতে মোক লেম্পটো অলপ দেখুৱাব লাগে। আপোনালোকৰ কোনোবা বাহিৰা মানুহ—

উঃ মাক—বোপা, আমাৰ তেনে কেও নাই—।

প্ৰবীন—বৰ মক্ষিল হল বুজিছেনে—তেও উন্মিলাই—মোক মাফ কৰিব—কি বোৰ কৈছোঁ মই—

উঃ মাক—হয়। তুমি ককাইদেবেরটোৰ যেতিয়া ইমান মক্ষিল হৈছে, তায়ে খন্তেক চাকিটো ধৰি দিব পাৰে। যা উৰ্শ্বিলা—
তয়ে বোপাক চাকিটো দেখুৱাগৈ যা। মই পদূলিৰে পৰা চাই আছোঁ—

প্ৰবীন—এৰা, বুজিছেনে, বৰ উপকাৰ কৰিলে। আহাঁ উৰ্শ্বি—
(তিনিও প্ৰস্থান)

(বঙ্গমঞ্চ কিছু আন্ধাৰ হল। আগৰ দৃশ্য—উৰ্শ্বিলাইতৰ পদূলি মুখ
সময়—পুৱা। ধনেশ্বৰ, ৰূপাই, গুণাই সোমাই আহে।]

ধনেশ্বৰ—হওঁতে দুগদুগী ধাব মই কোৱাদৰে ঠিক তাৰ—পাচনিৰ
বিছনাৰ তলতে থৈছ নহয় ?

গুণাই, ৰূপাই—হয় দেউতা, থৈছোঁ—।

ধনেশ্বৰ—হেৰ' সি যদি পুলিচে ক্ৰোক কৰাৰ আগতে পায়, তেতিয়া
হলে—

গুণাই—এঃ ভাল কথা কৈছে দেউতা, কেতিয়াও নেপায়।

ধনেশ্বৰ—সেইদৰে হলে বৰ বঢ়ীয়া কথা। আৰু এই নিত্যায়ে অলপতে
পুলিচ লৈ পাবহি। হওঁতে আকৌ পুলিচৰ আগত—হেৰুফেৰ
নকৰিবহঁত। মই যেনেকৈ তাৰ কথা শিকাই দিছোঁ—ঠিক
তেনেকৈ কৰি। ১২ খন বাখৰ থকা বুলি কৰি। আৰু তোৰ
ভনীয়েৰৰ বুলি কৰি। এইখিনি নিকপ্ৰকপিয়াকৈ হৈ গলেই
মই তহঁতক বহুত স্তম্ভৰ বেহাই দিম।

ৰূপাই—হয় দেউতা—দিব—দিব।

ধনেশ্বৰ—পিছে, টকা ধাৰে দিয়া কম কথা নহয়। বুজিবি টকা ধাৰে
দিয়া যি, ফাঁচি যোৱাও সি। সিদিনা হেৰ—সেই উৰ্শ্বিলাৰ

বিয়াখন ময়ে পাতিছিলোঁ। বোলে গিৰিয়েকটোও মৰি
থাকিল। পিছে, সি মৰিলে বুলিয়েই মোৰ টকা গাল যাবনে ?
তাকে বিচাৰি গলত সিহঁতে মোক কৰ্কথনা কৰে।

গুণাই—হেঃ হেঃ দেউতা, বাগৰ গুৰি তানা না—না—। শুনিছেনে
নাই জানো, সেই বৰুৱাক ছয়াময়াকৈ দেখিলোঁ। বোলে
দিনে দিনে অহা যোৱা কৰিব লাগিছে।

ৰূপাই—দেশ-কাল উলটিল দেউতা—দেশ কাল উলটিল—। মাক-
জীয়েক দুই জনী বিধবা। এফালে যাত্ৰা কৰি সিহঁতক
দেখিলে যাত্ৰাও ভঙ্গ হয়। কমটো পাপৰ ফলত সিহঁত বিধবা
হ'ল নে দেউতা ! আমাৰ বৰ পুখুৰীৰ পানী খোৱাটোও
সিহঁতৰ বন্ধ কৰিব লাগে। আমাৰ গাৰুৰ মান ভাঙ্গিলে
দেউতা, —আমাৰ গাৰুৰ মান ভাঙ্গিলে—

গুণাই—হয় দেউতা, ইয়াত আৰু থাকিব নোৱাৰি। সেইজনীক
বিয়া দিলে—বিয়াৰ ৭ দিনৰ পিছতেই বিধবা হ'ল। ইফালে
আকৌ বৰুৱা ঘনে ঘনে আহিবই লাগিছে। আপোনালোকে
এইবোৰ চকুমুদি চাই থাকিবনে ?

ৰূপাই—হয় দেউতা—, সমাজ ডাঙৰ নে, বিধবা ডাঙৰ ? ইহঁতক
সোনকালে এঘৰীয়া কৰিব লাগে।

ধনেশ্বৰ—সিংহই যেতিয়া আহাৰ কৰে, শিয়ালে কোৱাৰি চেলেকিয়েই
তৎ নাই—ইয়াৰ উপাই মই চিন্তা কৰিম আৰু সেই মতে
কাম কৰিম—

গুণাই—ইহঁতক গাৰুৰ পৰা আঁতৰাব লাগিব, দেউতা। নহলে আৰু
উপাই নাই, সমাজ ডাঙৰ দেউতা—সমাজ ডাঙৰ।

কপাই—হয়তো, সমাজ ডাঙৰ। সিহঁতে মানুহক মানুহ যেনেই গনিতা নকৰে।

ধনেশ্বৰ—তহঁতে এতিয়া যা—ময়ো উন্মিলাহঁতৰ ঘৰত তাগিদা দিব লাগে। লগতে সকলো কথাৰ ওৰ লম।

পট

৩য় দৃশ্য

[উন্মিলাহঁতৰ ঘৰৰ বাৰাণ্ডা, উন্মিলাই কাপোৰত ফুল তুলি আছে। ধনেশ্বৰ আছে।]

ধনেশ্বৰ—অ' উন্মিলা ভাল নে অ'। (মনে মনে) মোৰ হবলা নাই ? মোৰ কথা তোক সিদিনা কৈছোঁৱেই নহয়। শুনচোন, উন্মিলা—মোৰ কথাটো এবাৰ শান্ত ভাবে শুন। মোৰ কথাত যদি মান্তি হয়, তহঁতৰ একো অভাৱেই নেথাকে। টকা বোল, পইছা বোল, হেৰ স্তদ বোল, সকলো তোৰ হাততেই। চিলা কোৱাইও ঘুণাকৰেও এই কথা নেজানে। হেৰ, শুনচোন, ৰাখচোন মোৰ কথাটো। গুপুতে গুপুতে মোৰ কথাটো শুনিলেই হল।

উন্মিলা—বাক শুনিম মাজুদেউতা। আপনাৰ কথা নুশুনিনো কাৰ কথা শুনিম ? পিছে, আপুনিও মোৰ কথা শুনিব লাগিব। মোৰো এটা কথা আছে। আপুনি মান্তি হম বুলি কওক। যদি আপুনি মান্তি হয়—ময়ো ততালিকে আপোনাৰ কথা মানিম।

ধনেশ্বৰ—এহ্, তই মোৰ লগত কিবা ধেমালিখনহে কৰিছ ! মইনো তোৰ কথাত মান্তি নহম কৈলৈ ? জানো, তই এইবোৰ কিবোৰ বলকিছ ! কিবা কেঁচুৱা ছোৱালীৰ নিচিনা কৰিছ দেখোন। বাক ক তোৰে কথাবোৰ। মই বাক মান্তি হৈছোঁ।

উন্মিলা—(বৰ পীৰা এখন পাৰি দি) এতিয়া আহক। ইয়াতে বহক। এতিয়া হাত দুখন উৰ্দ্ধবাহ কৰক। আৰু কাণ দুখনত জোৰেৰে ধৰক—

ধনেশ্বৰ—হেৰ, এনেকৈ জানো ধেমালি কৰে। তই কিবা এইখন চুপতিকে কৰিছ নেকি ?

উন্মিলা—আপুনি জনা-শুনা মানুহ—আগতে কৈছে যে, তোৰ কথাত মান্তি হৈছোঁ। গতিকে আপুনি এতিয়া উভতিখন নকৰিব। আপুনি টকাৰ স্তদ যেনেকৈ গন্তি কৰে তেনেকৈ দহবাৰ উঠা-বহা কৰক। ভুল নকৰিব হলে—

ধনেশ্বৰ—(লাজত উপাই নেপাই তাকে কৰে। তাৰ পাছত উন্মিলাক কয়) উন্মিলা—তোৰ কথা শুনিলোঁ। এতিয়া মোক অকণ মৰম কৰচোন—অকণমান মৰম কৰিলেই মই তহঁতৰ স্তদৰ কথা পাহৰি যাম। (ধনেশ্বৰে উন্মিলাৰ ওচৰলৈ গৈ কুহলিয়াই কয়) ক'তো কোনো নাই। মাৰো অহাত পলম হব—এইয়া—ল (টোপোলা দিয়ে)

উন্মিলা—(উন্মিলাই খঙত টোপোলা দলি মাৰি দিয়ে) তুমি ধনেশ্বৰ—তুমি ধনৰ গৰাকী—স্তদৰ গৰাকী—সমাজৰ আৰু মানুহৰ গৰাকী তুমি নহয়। তোমাৰ ভিতৰত এটা পিশাচ সোমাই আছে। তুমি মোৰ পিতৃতুল্য, মই তোমাৰ সন্তান।

এনে নীচ হীন কলুষ প্রস্তাব কৰিবলৈ তোমাৰ লাজ নেলাগেনে—বেয়া নেলাগেনে ? (আনফালে) আমাৰ কাৰণে পৃথিবীত ক'তোৱেই ঠাই নাই, মৰম-চেনেহ অকণো নাই—। মানুহ কিহেৰে জীয়াই থাকে ? মৰম আৰু চেনেহেৰে (ধনেশ্বৰক) আৰু তই—তই যা ইয়াৰপৰা—যা, ওলাই যা—বোঁতি—অ' বোঁতি—(উৰ্মিলাৰ মাক সোমাই আহে)

উৰ্মিলা—বোঁতি চাচোন—

ধনেশ্বৰ—টকা লাগে। সুদৰ মৈতে মোক টকা লাগে। তাকে ক'লত আকৌ তোমাৰ জীয়েৰে মোক কেনে কৰ্কথনা কৰিছে। তোমাৰ জীয়েৰৰ মুখখন কেনে লাওপাত-কচুপাত। মাৰ আছেনে বুলি সোধিলোঁ—। তোমাৰ টকা আৰু সুদৰ কাৰণে, মই সদায় বৈ থাকিব নোৱাৰো নহয়। সিফালে তহঁতৰ এতিয়া দিব পৰা অৱস্থা। মাছোৰোকাৰ দৰে তহঁতৰ খেল চাইহে আছোঁ তেও—বৰুৱাক কলেই মোৰ টকা কেইটা দি দিব পাৰ দেখোন—

উঃ মাক—কি হ'ল অ' উৰ্মিলা ? এওঁ এইবোৰ কি গাইছে ? মই একোকে বুজি পোৱা নাই—

উৰ্মিলা—বোঁতি—

ধনেশ্বৰ—আকৌ বোঁতি—কিহৰ বোঁতি অ'—তহঁতে মোৰ টকা আনিছিল—দিব লাগে। নহলে তহঁতৰ ভেটিয়ে মাটিয়ে উচ্ছন্ন কৰিম। ওঁঠ চেপিলে গাখীৰ ওলোৱা ছোৱালী এজনীয়ে মোক পানীয়ে মৰা বাও যেন পাইছ—

(প্ৰস্থান)

উৰ্মিলা—বোঁতি ভিতৰলৈ আহ। সকলো কম। ইয়াত আৰু থাকিব নোৱাৰি। এই গাওঁ এৰিয়েই কবলৈ গুচি যাব লাগিব অ'—(দুয়ো সোমাই যায়)

(প্ৰবীন সোমাই আহে)

প্ৰবীন—উৰ্মিলা—আছানে ? (উৰ্মিলা ভিতৰৰ পৰা “কোন” বুলি কৈ ওলাই আহে)

উৰ্মিলা—কোন ? অ' ককাইদেউ। বহক।

প্ৰবীন—বাক বহিম। তোমাৰ লগত দুটামান কথা আছে। তুমি যদি অলপ সময় দিয়া—মই—

উৰ্মিলা—ককচোন—কক। অ' আই ! আপুনিমো মোক কথা কবলৈ সন্মতি লাগেনে ?

প্ৰবীন—বাক তোমাৰ মাৰ ক'ত আছে ?

উৰ্মিলা—বোঁতি আখলত সোমাইছে। বেগতে ওলাই নাহে। আপুনি বাক এই দুদিন অহা নাই কিয় ?

প্ৰবীন—এই বাগিছাৰ কামত অলপ দূৰলৈ গৈছিলোঁ। কিয়, নহাত বেয়া পাইছানেকি ?

উৰ্মিলা—আপুনি আহিলে ভাল লাগে। পিছে, আজি যেন আপোনাক বৰ গহীন দেখিছোঁ। বৰ যেন কিবা চিন্তা কৰিছে।

প্ৰবীন—গহীন কি—চিন্তা কি—জীৱনত একোৱেই কব নোৱাৰিলোঁ। তোমাক কথা এটা কওঁ—উৰ্মিলা—বেয়া পাবানেকি ? কিবা এটা যেন স্পন্দন—কিবা এটা যেন অনুভূতি—কিবা এটা যেন পাইছোঁ আৰু কিবা এটা যেন নাইপোৱা, এনে ভাব তোমাক দেখা দিনৰে পৰা মোৰ হৈছে, উৰ্মিলা। বাক,

কোরাচোন মই তোমাৰ চিনাকীনে অচিনাকী—আপো
জন নে—পৰ জন ?

উৰ্মিলা—অ' আই, কি কথাবোৰ কয় ককাইদেৱে। আপুনি পৰ—
পৰ—পৰ! অ' নহয়—নহয়—নহয়।

(প্ৰবীনে হাতত ধৰি আঙুলিত থকা আঙঠিটো উৰ্মিলাক পিন্ধা
দিয়ে। উৰ্মিলাই অলস ভাবে হাতখন এৰি পিছত একৰাই আনিবলৈ
জোৰ কৰি—)

উৰ্মিলা—মোৰ সৰ্বনাশ নকৰিব ককাইদেউ। মোৰ সৰ্বনাশ
নকৰিব। মই যে বিধবা ককাইদেউ—মই যে বিধবা!

প্ৰবীন—বিধবা—বিধবা—কিন্তু মোৰ অন্তৰত যি মৰমৰ দীপ, চেনেহ
শিখা তোমাৰ প্ৰতি জ্বলি উঠিল, তাক কেৱেঁ নুমাৰ নোৱাৰে
—উৰ্মিলা। তুমি বিধবা হলেও তুমি মোৰ জীৱন-সঙ্গিনী
তোমাকেই মই বিয়া কৰাম।

উৰ্মিলা—সঁচানে ককাইদেউ? বিধবাৰ আকৌ বিয়া হব পাৰে
সঁচাই নে—সঁচাই নে? (সেৱা কৰে)

প্ৰবীন—বিধবাও মানুহ।

(উৰ্মিলাক তুলি ধৰে; এনেতে উৰ্মিলাৰ মাক সোমাই আহে)

উঃ মাক—বোপা, সমাজ আছে—সমাজৰ বিৰুদ্ধে—। আমাৰ তাতে
গাৱলীয়া সমাজ?

প্ৰবীন—সমাজ কি—মই বুজোঁ। আপোনালোকে কোনো চিন
নকৰিব। মোৰ নতুন ঘৰটো সজা শেষ হৈ গলেই মই এওঁ
লৌকিক আচাৰ মতে গ্ৰহণ কৰিম।

[গাৱলীয়া বাট—ধনেশ্বৰ আৰু দেবেশ্বৰ কথা পাতি আছে]

ধনেশ্বৰ—পাপপুৰী—পাপপুৰী—এই গাৱঁত সিহঁতে পাপপুৰী সৃষ্টি
কৰিলে।

দেবেশ্বৰ—এবা দাইতি, ইহঁতৰ বৰ অতপালি হৈছে। ইহঁতক
ভালকৈয়ে এসেকা দিয়া। আমি আছোঁ নহয় দাইতি
পিছতে! ইহঁতে সমাজ চিনি নোপোৱা হল।

ধনেশ্বৰ—ব' মই ইহঁতৰ পোতক তুলিম। দিহা লগাম—ইহঁতে ছল
পালে। ধৰ্ম নেমানে—সমাজ নেমানে—মানুহ নেমানে।
অকণমান ছোৱালী এজনীৰ ইমান সাহ—ইমান অহঙ্কাৰ—

দেবেশ্বৰ—পিছে দাইতি—এটা কথা—দহো আঙুলিয়ে খায়—বুঢ়াই
হেচুকিলেহে যায়। তুমিয়েই গাৱঁৰ—সমাজৰ—মুখিয়াল—
গুৰি ধৰোঁতা। তুমিয়েই মেকদণ্ড স্বৰূপ। মেল চপাই
সিহঁতক এঘৰীয়া কৰা। গাৱঁত সিহঁতৰ স্থান নাইকিয়া কৰা।

ধনেশ্বৰ—হয়—হয়—তহঁত ডেকাবোৰ মুঠ বান্ধ। তাহাঁতক এসেকা
ভালকৈয়ে দিম। চা—চোন হেৰ—সেই জগাই শিৰোমণি—
পাঠশালা স্কুলৰ এটা সামাইন পণ্ডিত, তাৰ বন্দীটোৰ ইমান
সাহ! দেখিলিয়েই নহয়—কিমান কৰিলোঁ। তহঁতৰ চকুৰ
আগতে, বগাঘৰত দুমাহ তাক ভাত খুৱাইহে এৰিলোঁ।

দেবেশ্বৰ—এবা, দাইতি, সিদিনা উৰ্মিলাৰ হাতত যিটোহে হীৰা
পতোৰা আঙঠি দেখিলোঁ—দাইতি, তোমাক কি কম? কিবা
বোলে দাইতি, বিধবা বিবাহ হব পাৰেনে? তেনে কথা
এটাও ঘৃণক-ঘাণাককৈ শুনিছোঁ—

ধনেশ্বর—কি কলি—কি কলি—হেব কাৰ লগত ? শ্রীবিষ্ণু—শ্রীবিষ্ণু—
—এই ভাৰত বৰিষত কেতিয়াও বিধবা বিবাহ হব নোৱাৰে।
সতী-সান্থীয়ে ছুৰাৰ বিয়া কৰাব পাৰেনে ?

দেবেশ্বর—আৰু পুৰুষে দাইতি ?

ধনেশ্বর—হেব, পুৰুষ সৰ্বশক্তিমান—সমাজ গঢ়োতা—ভাঙোতা—
হেব দহোজনী কৰাব পাৰে। শাস্ত্ৰত কৈছে নহয়—লাও
ঘিমান্ধেই ডাঙৰ নহওক—সি সদাই পাতৰ তল। (এনেতে
ৰূপাই সোমাই আহে)

ধনেশ্বর—অ' ৰূপাই চোন—খবৰ কেনে অ' ?

ৰূপাই—এবা দেউতা, আপোনাকে লগ পাব লাগে। বৰ ডাঙৰ
লোঠা। আপুনি সমাজৰ বৰমূৰীয়া হৈ চকু মুদি থাকিলে—
আমাৰ সমাজ আৰু নেথাকে। দেউতা, সকলো শুনিছেই।

ধনেশ্বর—হেব কথাটো কি—কৈ পেলাচোন—

ৰূপাই—এ, এ, এ, দেউতা—বাগৰ গুৰি ভা—না-না—সেই বিধবা
জনীৰ—

(কাণে কাণে কয়)

ধনেশ্বর—কি হল নকৰ কৈলে ?

দেবেশ্বর—হে—সিফালে ঘটনা হলেই। তেনে বিধবা বিয়াটো কি ?

ধনেশ্বর—হওঁতে আজি চাৰি পাঁচ মাহে—সেইফালে খোজ খবৰ
লবলৈ ঘোৱা নাই—হবও পাৰে। মোৰ মনে ধৰিছে। ইয়াৰ
গুৰি গছ অলপ নকতেই—

দেবেশ্বর—দাইতি, এইবাব তুমি বহি থাকিলে আৰু নহব।

ৰূপাই—সোনকালে মেল চপাই বিচাৰ কৰক দেউতা—চোৰ কোন ?

দেবেশ্বর—হবও পাৰে। শুনিছোঁ বোলে—গাৰুৰে কোনোবা বুঢ়া
এটা—আমাৰ দাইতিৰ লেখিয়া। আমি ছয়ো গৈ গাৰুৰ বুঢ়া
সকলৰ পৰামৰ্শ লওঁ। দাইতি, তুমি ভাবি চাবা—
(ছয়োৰে প্ৰস্থান)

(ধনেশ্বৰে হাঁচতি মেলি তামোল খায়। কাগজ-পত্ৰবোৰ ভালকৈ
জাপি-সামৰি লয়। এনেতে পাচনি ডাঢ়ি-চুলিৰে ভোবোকাৰ হৈ
প্ৰবেশ কৰে। ধনেশ্বৰে কাগজ-পত্ৰবোৰ সত্তৰ্পণে চায়)

ধনেশ্বর—কোন অ' এইটো ? চিনো চিনো যেন লাগিছে। হঃ
কোন অ'—তই কোন ?

পাচনি—তই কোন ?

ধনেশ্বর—মই—মই—মই—

পাচনি—মই—মই, তই—তই, তই। (ধনেশ্বৰৰ ফলে চোঁচা লয়)

ধনেশ্বর—অ' অ' পাচনি—

পাচনি—অ' পাচনি ! দুমাহ বগাঘৰত বগা ভাত খুৱালি—তাৰ জোৰ
কিমান হ'ল আজি চাই ল। দুগুৰী তোৰনে কাৰ ?

ধনেশ্বর—হেব'—মোক মাৰ। হেব মাৰ। মোকেই মাৰ হেব।
টকাখিনি নিনিবি অ'—হেব টকাখিনি নিনিবি। মাৰিব
খুজিছ যেতিয়া মাৰ। (পাচনিৰে ডিঙিত চেপি ধৰে)

পাচনি—তোক মাৰি পেলাম। পাৰও তোক মাৰি পেলাম।

(ধনেশ্বৰ মাটিত বাগৰি পৰে)

ধনেশ্বৰে—হেব কোন ক'ত আছ—মোক বাধি অ'। ডকাইতে
মোক মাৰিলে ওঁ। ডকাইত নহয় ওঁ—পাচনি ওঁ—জগাই
শিৰোমণিৰ চাকৰ ওঁ।

পাচনি—আকৌ চিঞবিছ! মই নেপাহৰোঁ। তই মোৰ দেউতাক
দুমাহ অনাহাবে বাখিলি। কটা মৰি থাক ইয়াতে।

(প্রস্থান)

ধনেশ্বৰ—তোক এইবাৰ ফাঁচিত দিয়াম। নচচা শূলত দিম। এইবাৰ
তোক পিঙত দিয়াম (টকাবোৰ বুটলি—কাপোৰ-কানি ঠিক
কৰি লয়। এনেতে প্রবীন আহি ধনেশ্বৰক দেখি থমকি বয়)

ধনেশ্বৰ—(দুই হাত লগাই, বিনীত ভাবে নমস্কাৰ কৰে) দেউতা
হাকিম, ফুৰিবলৈ ওলাল। হয়তো, বাগিছাতনো আক কিমান
সোমাই থাকিব! খোজ কাঢ়ি গধূলি বেলা অলপ ফুৰা চকা
কৰিলে গা-মন দুয়ো ভাল থাকে।

প্রবীন—এবা বড়া, বহুত দিন গা ভাল নাই। ডাক্তৰে গধূলি গধূলি
অলপ খোজ কাঢ়ি ফুৰিবলৈ কৈছে।

ধনেশ্বৰ—পিছে, এটা কথা। দেউতা হাকিমে আঁসে দিলে—কথা
এটা কবলৈ সাহ পাওঁ—। দেউতা হাকিম এজন ডাঙৰ
মানুহ। ধনে-মানে-যহে অসমত কেইজন আছে? আমাৰ
গুৰি ধৰোঁতা আপোনালোকেই—। আপোনাসবৰ অকণমান
মান হানি হোৱা দেখিলেও আমাৰ প্ৰাণত বৰ আঘাত পাওঁ।

প্রবীন—কথাটো কি?

ধনেশ্বৰ—দেউতা হাকিম নকৈ কি—এই উৰ্শ্বিলা বোলা ছোৱালীজনী
বৰ বাক ছোৱালী নহয়। গাৱঁৰ কেইবাটাও ডেকা লৰাৰ
লগত তাই ঘাট-বাট কৰে। সঁচা কথা কোৱাত যেন দেউতাই
খং নকৰে। এতিয়া বিদায়।

(ধনেশ্বৰ হাঁহি মাৰি প্রস্থান। প্রবীন অলপ চিন্তাযুক্ত হৈ যাব
থোঁজে। এনেতে দেবেশ্বৰ সোমাই আহে।)

দেবেশ্বৰ—হয় Sir, Good morning Sir, জয়হিন্দ Sir, নমস্কাৰ
Sir, ফুৰিবলৈ ওলালে? আপুনি মাজে মাজে আমাৰ গাৱঁলৈ
ফুৰিবলৈ অহাত আমি সঁচাকৈয়ে pride feel কৰিছোঁ।
পিছে Sir, এটা কথা—

প্রবীন—কি কথা হে—

দেবেশ্বৰ—Sir, আপুনি তালৈ অহা যোৱা কৰে কাৰণেহে কৈছোঁ।
Sir, Sir, উৰ্শ্বিলা বোলা ছোৱালীজনী হলে বৰ বাক নহয়।
আপুনি এজন আমাৰ দেশৰ ডাঙৰ মানী মানুহ। (হাঁহি)
ভাল Sir, যাওঁহে Sir, excuse কৰি খং নকৰিব Sir—

(প্রস্থান। প্রবীনও কিবা ভাবি ধীৰে ধীৰে ওলাই যায়)

পট

৫ম দৃশ্য

[প্রবীন বকরা আৰু উৰ্শ্বিলাৰ মাক ডুইং কমত কথা পাতি বহি আছে]

প্রবীন—বব, বব, ইমান বকলা মেলিব নেলাগে।

উঃ মাক—বোপা, আজি তোমাক চাৰি মাহেও মাতি মাতি নিব পৰা
নাই। ইপিনে কি হৈছে শুনিছাই। তুমি কৈছিল, তোমাৰ
নতুন ঘৰটো হোৱাৰ পিছতেই তাইক তুমি লৌকিক আচাৰ
মতে ঘৰ স্মুৰাবাহি। সিফালে গঞাই আমাক এঘৰীয়া
কৰিলে। চাৰিওফালে আমাৰ অত্যাচাৰ বেছি হৈছে। বোপা,

শীঘ্রে কিবা এটা কৰা। তোমাৰ আগৰ কথা মতে তুমি কিবা এটা কৰিবা বুলি আশা কৰিলোঁ।

প্রবীন—মোৰ কি আগৰ কথা?

উঃ মাক—কিয়? তুমি কথা দিছিলো, তাইক তুমি গ্রহণ কৰিম বুলি—

প্রবীন—মই কথা দিছিলোঁ। অ,—অ’—সেই কথা। মই এটা অপৰিচিত মানুহ। মোৰ লগত—এটা অচিনাকী মানুহক এদিন দেখিয়েই যি ইমান আগবাঢ়িব পাৰে—তাইৰ সৈতে যে আনৰ এইবোৰ কিবা কিবি হোৱা নাই—সেই বুলি কোনে ভাবিব পাৰে। বিশ্বাস কৰাটো দূৰৰ কথা। এনেকৈ যাৰে-তাৰে লগত হলি-গলি কৰা ছোৱালী এজনীক মই কথা দিয়া নাই। এটা জীৱন্ত কলঙ্ক মই ঘৰত আনি পুহিব নোৱাৰোঁ। যাওক—

উঃ মাক—কি! কি ক’লা বোপা? তোমাৰ মুখত এনে কথা শুনিম বুলি কেতিয়াও ভবা নাছিলোঁ। তুমি আমাৰ বধ নলবা বোপা। এবাৰ গৈ তাইক চাই আহ। তোমাৰ কথা কৈ কৈ তাই কান্দি কাটি ব্যাকুল হৈ খাব লবলৈ পাহৰি গৈছে।

প্রবীন—আপুনি তেনে কথা নকব। মোৰ মান আছে, সন্মান আছে—মৰ্যাদা আছে। আপোনাৰ জীয়েকৰ নিচিনা ছোৱালী এজনীক মই কেতিয়াও ঘৰত আশ্ৰয় দিব নোৱাৰোঁ। আপুনি যাওক। মোৰ বহুত কাম আছে। হেৰ অষ্টিন, মোৰ গাড়ীখন উলিয়াবলৈ ক—

উঃ মাক—বোপা, বোপা, দয়া কৰা। আমি যে উটি বুৰি গলোঁ।

উন্নিলা ক’লৈ যাব? তোমাৰ অবিহনে উন্নিলা ক’লৈ যাব? দয়া কৰা বোপা—দয়া কৰা।

প্রবীন—মোক আৰু আপুনি আমনি নিদিব। যাওক—যাওক—।

অষ্টিন—অষ্টিন এখেতক লৈ যা—

(প্রস্থান। অষ্টিন সোমাই আহে)

উঃ মাক—বোপা—। বোপাই মোক বাট দেখুৱাব নেলাগে। মই বাট চিনি পাওঁ। এতিয়াহে বুজিছোঁ—ধনীৰ বাট এটা আৰু দুখীয়াৰো বাট এটা।

(যাবলৈ উছোগ কৰে, এনেতে প্রবীনে কিছু টকা লৈ আহি কয়—)

প্রবীন—আপোনালোকৰ ঘৰলৈ গৈছিলোঁ। তাৰ জৰিমনা হিচাবে চাওঁ হোৱক—ইয়াত বহুত টকা আছে। সমাজৰ বৰমুৰীয়া সকলক যদি ইয়াৰ টকা দিব পাৰে, তেতিয়া সমাজ নিমাত হৈ থাকিব। টকাৰে সমাজ কিনি ৰাখিব পাৰিব। হোৱক—আৰু যাওক—ইচ্ছা কৰিলে গাওঁ এৰিও যাব পাৰে।

উঃ মাক—আমি দুখীয়া, টোকোনা আৰু দৰিদ্ৰ হলেও আমি এনে ঘৃণনীয়, কুঠীয়া নীচ, আত্ম-মৰ্যাদাহীন নহওঁ। তোমাৰ টকা তুমিয়েই ৰাখা, মোক নেলাগে—

(প্রস্থান)

প্রবীন—অষ্টিন—অষ্টিন বাৰাণ্ডালৈ লৈ আহ—। নহয় বাক ইয়ালৈকে লৈ আহ।

(অষ্টিনে Whisky আনি দিয়ে, প্রবীনে দুই এক পেগ খায়।

অষ্টিনে সবজীম বোৰ লৈ যায়। মনো সোমাই আহে)

মনো—প্রবীন!

প্রবীন—অ' মনো আই—

মনো—তুমি মোৰ অপূৰ্ব মডেলটো মোহাৰি-গৰকি তাক সৰ্বনাশ কৰিলা। উদ্ধাৰৰ মাত্ৰ এটা উপায় আছে প্রবীন। তুমি তাইক গ্ৰহণ কৰা। ময়ো দোষৰ ভাগী। মোৰ এই দোষ কেনেকৈ স্থলন হব—

প্রবীন—অভিনয়, শকুন্তলাৰ লগত দুগ্নন্তৰ অভিনয়। দুগ্নন্তই শকুন্তলাক পাহৰি গল। অলপ ভোগৰ, লিপ্সাৰ চৰিতাৰ্থৰ কাৰণে। সেইদৰে কত শকুন্তলাক দুগ্নন্তই পাহৰি গৈছে। জীৱনটো, life টো eat, drink and be merry. Nitchৰ philosophy—ভোগ, কামনা, লিপ্সাবেই জীৱন।

মনো—মোৰ কথা—তুমি তাইক গ্ৰহণ কৰা। স-সন্মানেৰে গ্ৰহণ কৰা। মোৰ নিৰ্মল, পবিত্ৰ মডেলটিক স্পৰ্শ নকৰোঁ বুলি শপত খাইছিল। তাইৰ একো অনিচ্ছাই নহয় বুলি কৈছিল। এতিয়া তাইৰ তুমি সৰ্বনাশ কৰিলা।

প্রবীন—তুমি ভিতৰুৱা কথা বহুতো নেজানা। চৰিত্ৰহীনা ছোৱালী এজনীক মোৰ ঘৰত স্তম্ভৰ নোৱাৰোঁ। যৌৱন আৰম্ভৰ পৰাই কত অভিজ্ঞতা লাভ কৰিলোঁ—তুমি জানাই—আৰু তুমিয়েই তাৰ ইন্ধন যোগাইছিল। স্বাস্থ্য বক্ষাৰ কাৰণে সদাই সজীৱ আৰু মোহনীয় নতুন বস্ত্ৰৰ প্ৰয়োজন! মোৰ দ্বাৰায় যি ক্ষতি হৈছিল—তাক টকাৰে পূৰণ কৰিব পাৰো।

মনো—অবাস্যত কথা কিছুমান কৈ—নিজক প্ৰবঞ্চনা কৰি ভীৰু কাপুৰুষ বোৰেহে এনে মিছা তৰ্ক কৰে। তাইৰ এতিয়া advanced stage—গাৱঁৰ সকলোৱে তাইতক অত্যাচাৰ

কৰিছে। তোমাৰ কথা লৈ চাৰিওফালে বু-বু বা-বা হৈছে। আৰু তুমি নিৰ্মম, নিৰ্দয়, কঠুৱা শিলৰ দৰে চাই আছা। তোমালোকেই আজিৰ সমাজৰ ভাঙোঁৱৰ কাৰণে দায়ী। কোনো নেবাচে, কোনো নেবাচে, কাৰো পৰিত্ৰাণ নাই—তুমিও পৰিত্ৰাণ নোপোৱা প্রবীন।

প্রবীন—হঠাৎ বৰ মৰেলিফ্ট হৈ পৰিলা দেখোন—

মনো—ই মৰেলিফ্টৰ কথা নহয় প্রবীন। এপাহী নিৰ্দোষ ফুলক তুমি কিয় ভৰিৰে মোহাৰি পেলাবা? এজনী পবিত্ৰ ছোৱালীক তুমি প্ৰলোভন দেখুৱাই কিয় তাইৰ সৰ্বনাশ কৰিবা? কোনো পুৰুষৰে সহ নহয়। মোৰ মডেলটিক যদি তোমাক উপহাৰ নিদিলাহেঁতেন (অন্যমনস্ক ভাবে)—মধ্যবিত্ত পৰিয়ালৰ লৰা মই। দুটা টকাৰ কাৰণে তোষামোদ কৰি নিজৰ ধ্বংস নিজে মাতি আনিলোঁ—আৰু আনকো—আনকো নৰকৰ গহবৰলৈ ঠেলি দিলো। প্রবীন—প্রবীন—তাইক তুমি গ্ৰহণ কৰা—

প্রবীন—মনো—তোমাৰ কৰ্তব্য মোৰ পৰা দুটা টকা আদায় কৰা, মোক উপদেশ দিয়া তোমাৰ কৰ্তব্য নহয়। মোৰ আদেশ মতে চলা। মনো—তোমাৰ দুটা টকাৰ কাৰণে মোৰ মনুষ্যত্ব বাদ দিব নোৱাৰোঁ। প্রবীন! তুমি কাপুৰুষ—কামুক—তোমাৰ দৰে লম্পটে বহুতৰে সৰ্বনাশ কৰিছে। সমাজ ভাঙি যাব—চূৰ্ণ হৈ যাব—বিচূৰ্ণ হৈ যাব।

প্রবীন—চল পাই বহুত আগবাঢ়িলা মনো—তোমাক আৰু মই ক্ষমা নকৰোঁ। হোৱা—(নোট এসোপা দিয়ে) আৰু এতিয়া ইয়াৰ পৰা আঁতৰি যোৱা—

মনো—টকাৰ প্ৰতি মোহ কমি গল প্ৰবীন! লম্পাৰ টকা আৰু মনোৱে নোচোৱে।

(প্ৰবীনৰ গালৈ নোটবোৰ দলিয়াই দিয়ে)

প্ৰবীন—তুমি বহুত চল পালা। (প্ৰবীনে পিস্তল এটা উলিয়াই)
মনোৰঞ্জন! যি মোৰ সুখ-সন্তোষৰ বাটত অন্তৰায় হব—তাক এটা এটাকৈ গুলীয়াই শেষ কৰিম।

মনো—শৰীৰ ধ্বংস কৰিব পৰা ক্ষমতা হয়তো তোমাৰ থাকিব পাৰে, কিন্তু মন আত্মা ধ্বংস কৰিব পৰা ক্ষমতা তোমাৰ নাই। পিস্তল দেখুৱাইছা—মাৰিব খুজিছা? মাৰা। চোৱাঁ মোৰ কি ধ্বংস কৰিব পাৰা।

(আগবাঢ়ি গৈ প্ৰবীনৰ হাতৰ পৰা পিস্তল কাঢ়ি লয়)

মনো—হাঃ হাঃ হাঃ; ভগবানে তোমাক শক্তি, পশু-শক্তি দিলে—
কিন্তু তোমাক বুদ্ধি নিদিলে। আৰু যদি এতিয়া (পিস্তল টোৱাই)—নাই—নেলাগে। তোমাৰ ধন আছিল; যদি অলপ শিক্ষা থাকিলহেঁতেন তেতিয়া তুমি এটা মানুহ হৈ দহৰ, দেশৰ, সমাজৰ বহুত উপকাৰ কৰিব পাৰিলাহেঁতেন। হয়তো এজন দানবীৰ হলাহেঁতেন—নাইবা এজন industrialist হলাহেঁতেন। আজি এই অস্ত্ৰ লৈ শপত খাইছোঁ প্ৰবীন—তোমাৰ দৰে লম্পাৰ যিমান আছে সকলোকে কেৱে নজনাকৈ শেষ কৰি দিম।

(প্ৰস্থান)

প্ৰবীন—চুভ্ৰ—অষ্টিন—

(অষ্টিন আহে)

প্ৰবীন—Get out—

গাট

তৃতীয় অঙ্ক

প্ৰথম দৃশ্য

[নৈ মথাউৰী—দূৰৈত অচিনাকী ঘৰ। ৰাতি ৩টা বাজিছে। ক্ষীণ পোহৰ। দুটা মানুহ ভূতৰ ছাঁৰ দৰে বঙ্গমঞ্চৰ ইফালে-সিফালে অহাযোৱা কৰিছে আৰু ফুচ্-ফুচাই কিবা কৈ ওলাই গৈছে। অলপ পিছতে বঙ্গমঞ্চৰ বাহিৰ ফালে—উন্মিলাইতৰ ঘৰত জুই জ্বলি উঠিল। বাঁহ ফুটাৰ শব্দ হ'ল। বাহিৰৰ পৰা উন্মিলাৰ মাত শুনা গল—“বন্ধা কৰা ভগৱান—বন্ধা কৰা!” ঘৰৰ ছাল-বেৰ বোৰ হবমূৰকৈ খহি পৰিল। এটা আৰ্ত্তনাদ শুনা গল—গাৱঁৰ মানুহ লৰি আহিল আৰু চিঞৰি উঠিল—“উন্মিলাইতৰ ঘৰত জুই!” আকৌ দুই-এজনে চিঞৰি কলে—“পাপৰ ফল—পাপৰ ফল!” কিছুমানে কলহ লোটা বান্টি লৈ, পাৰ হৈ গল। কিছুমান চিঞৰি উঠিল—“পানী দিলেই হুহুমা—ভগৱানৰ অভিশাপ।” উন্মিলাই চিঞৰি ক'লে—“আইক বচোৱা, আইক বচোৱা”—কোনোবাই যেন কলে, “নাই—আইক বচাব নোৱাৰিলোঁ—আই ভিতৰতে থাকিল।” উন্মিলাই শুনি চিঞৰি উঠিল—“মোক এৰি দিয়া—মোক এৰি দিয়া—মই আইক উলিয়াই আনো। মোৰ আইক বচোৱা—আই—আই—আই!”]

(কোলাহল মাৰ গল, লাহে লাহে পোহৰ হল। উন্মিলাই এটি শিশু লৈ মথাউৰীৰ কানে কানে গৈ আছে।)

উন্মিলা—কি কৰিম—কলৈ যাম—সমাজ মোৰ গাওঁ—। সমাজত মোৰ স্থান নাই আৰু মোৰ আই—মোৰ আই, পবিত্ৰ অগ্নিয়ে তেওঁক শেষ কৰিলে! মোক উপাই দিয়া—মোক দৃষ্টি দিয়া। মই কোন ফালে যাম? ঠিক! এটা উপাই—এটা যুক্তিৰ পথ মোৰ কাৰণে আছে। এই নৈৰ অটল তলিত মই ডুবি

যাম—ডুবি যাম, মোক আক সমাজে ঘিণ কৰিব নোৱাৰিব ।
মোৰ স্মৃতি লৈ আক কোনেও কঢ়া আজোৰা কৰিব
নোৱাৰিব । আই, মই তোমাৰ ওচৰলৈ যাম । পৃথিবী, বিদায় !
—দেৱতা, বিদায় !

(নৈব মথাউৰীৰ পৰা জাপ দিব খোজে । কিন্তু হঠাতে শিশুটিৰ
মুখত চকু পৰাত—)

একো অগ্নায় কৰা নাই । মাতৃ হৈ শিশু হত্যা কৰিবলৈ
মোৰ অধিকাৰ আছেনে ? জুই দিলে কোনে ? আইক পুৰি
মাৰিলে কোনে ? জন্মদাতা হৈ কোনোবাই নিজৰ সন্তানক
হত্যা কৰিব পাৰেনে ? মোৰ আঁচলৰ ধন, চকুৰ মাণিক—
হত্যা নকৰিব—হত্যা নকৰিব— । এই শিশুক লালন পালন
কৰিম, পৃথিবীত অত্যাচাৰ, অবিচাৰ, অগ্নায়, বিশ্বাসঘাটকতাৰ
বিকন্ধে যুঁজিবলৈ—ইয়াক মানুহ কৰি তুলিব লাগিব,
শক্তিমন্ত কৰি, সময়ত মোৰ দেৱতাক ইয়াক উপহাৰ দিম ।

(প্রস্থান)

(পোহৰ হ'ল । মন্দিৰত শঙ্খ, ঘণ্টা বাজি উঠিল । এনেতে
দূৰৈৰ পৰা এটা বৰগীতৰ ক্ষীণ প্ৰতিধ্বনি হল । এজন বৰাগীয়ে গীত
গাই নৈব মথাউৰীয়েদি পাৰ হৈ গল । উৰ্দ্ধলাই—বিপৰীত ফালৰ
পৰা আকুল হৈ প্ৰবেশ কৰে, বঙ্গমঞ্চ ভালদৰে পোহৰ হয় ।)

উৰ্দ্ধলা—পানী—পানী, এটোপা পানী—উস্—পানীৰ পিয়াহ যে
ইমান কষ্টকৰ হব পাৰে ! পানী—এটোপা পানী—

(অজ্ঞান হৈ পৰি যায় । এনেতে পাচনি আহি হঠাৎ উৰ্দ্ধলাৰ
শিশুটি লৈ আঁঠুৰ ওপৰত উৰ্দ্ধলাৰ মূৰটো লৈ চিঞৰে—)

পাঁচনি—দেউতা—দেউতা—বেগাই আহক—হেৰিয়াৰ ওঁ কিবা
বুলিছেনে—বেগাই আহক ।

(জগন্নাথ ল'ৰালৰিকৈ আহি উৰ্দ্ধলাক ডাঙি লয় ; এনেতে ধনেশ্বৰ
সোমাই আহে ।)

ধনেশ্বৰ—শিৰোমণি !

জগন্নাথ—(ঘূৰি চাই)—

ধনেশ্বৰ—পিছে এটা কথা কওঁ শিৰোমণি, এই জনীক আপুনি আশ্ৰয়
দিছে । এই জনীৰ কথা আপুনি নেজানে । সমাজৰ বৰ-
মূৰীয়া হৈ আপুনিও এনে কাম কৰেনে ? বাইজে গম পালে
কিন্তু আপোনাক এঘৰীয়া কৰিব ।

জগন্নাথ—বড়ো, আপুনি ভুল বুজিছে । নিৰাশ্ৰয়া, অনাথিনী অবলাক
আশ্ৰয় দিয়াত যদি গোটেই পৃথিবী মোৰ বিৰুদ্ধে ঠিয় দিয়ে
তথাপি মই আশ্ৰয় দিম বড়ো ।

(প্রস্থান)

ধনেশ্বৰ—বাক, আমি একো নকওঁ । সময়ত পস্তাব । (শিৰোমণি
যোৱাৰ ফালে চাই) আশ্ৰয় দিবা ! বাক চাওঁচোন—তুমি
নো কেনেকৈ আশ্ৰয় দিয়া । তাইক মই বাটৰ মগনীয়া
কৰিহে এৰিম । তাই মোৰ কথা শুনা হলে কথা স্কীয়া
আছিল । নুশুনিলে যেতিয়া—মাজনিশা ঘৰ পোৱালোঁ । মাক
পুৰি মৰিলেই । তাইকো লারে লারে পানী খুৱাম । ফপৰা
কুকুৰৰ দৰে যেয়ে দেখে, সেয়ে ছেই ছেই কৰাই.....মৰাম ।
মই ধনেশ্বৰহে, মোৰ এক কথা—

(এনেতে দেবেশ্বৰ সোমাই আহে)

দেবেশ্বৰ—Joy Hind ! দাইতি !. Whats is the matter ?
কি কৰিছা ?

ধনেশ্বৰ—কি কৰিম আৰু, সেই পাপিনীজনীৰ ঘৰটো পুৰিলে দেখি
শিবোমণিৰ ঘৰত চোং লব খুজিছে।

দেবেশ্বৰ—পিছে দাইতি ! শিবোমণিয়ে কি কলে ?

ধনেশ্বৰ—বোলে, জগতখন একালে হলেও তেওঁ তাইক বাখিব।

দেবেশ্বৰ—বাক দাইতি, তুমি এটা কাম নকৰা কিয় ?

ধনেশ্বৰ—কি কাম ?

দেবেশ্বৰ—Very simple—তুমিয়েই তাইক—I mean উৰ্মিলাক
তোমাৰ ঘৰত বাখাগৈচোন।

ধনেশ্বৰ—কি ! সেই পাপিনীজনীক মোৰ ঘৰত বাখিবলৈ কৰ !
মহাধৰ্ম্ম আছে দেবাই, মহাধৰ্ম্ম আছে। মই মৰিব
নোৱাৰো।

দেবেশ্বৰ—মহাধৰ্ম্ম—Great religion, বৰ ডাঙৰ কথা ক'লা
দাইতি ! Great religion—very big talk (অলপ বৈ)
পিছে দাইতি, উৰ্মিলাৰ সৈতে যেতিয়া তুমি—love কৰিবলৈ
গৈছিল—তেতিয়া এই মহাধৰ্ম্ম ক'ত আছিল ?

ধনেশ্বৰ—কি—কৰিবলৈ গৈছিলোঁ ?

দেবেশ্বৰ—Love—মানে প্রেম—পিৰিতি, অৰ্থাৎ private love,
গোপন পিৰিতি।

ধনেশ্বৰ—কি—কি কৈছ তই ?

দেবেশ্বৰ—সেই তেজববেলি, তুমি যেতিয়া love কৰিবলৈ উৰ্মিলাক
টকা দিবলৈ গৈছিল—উৰ্মিলাই যে তোমাক insult কৰিলে

—মই through ikra wall—ইকৰাৰ বেৰৰ জলঙাই চব
দেখি আছিলোঁ। Tell me—হয়নে নহয় ?

ধনেশ্বৰ—কটা ওঁঠ চেপিলে গাখীৰ ওলোৱা লৰা এটাই কি কয় চোৱা।
মৰম কৰা বাবে বাপেৰৰ সমান বয়সৰ মানুহ এটাৰ বদ্দাম
ৰতিবলৈ চল পালি নহয় নে ?

দেবেশ্বৰ—বাক, Joy Hind দাইতি—Good bye—।

পট

২য় দৃশ্য

[প্রবীনৰ ড্ৰইং কম—মিনতিয়ে অৰ্গেনটো বজায় উঠি গৈ মেজৰ ওপৰত
ধকা ফুলদানি কেইটা সজায় আৰু অষ্টিনক কয়—]

মিনতি—যা চোন অষ্টিন, বাগিছাৰ পৰা অলপ ভাল ফুল লৈ আহগৈ
আৰু দানি কেইটা সজাই থহি—।

অষ্টিন—ভাল আইদেও—(যায়। প্রবীন সোমাই আহে)

প্রবীন—হেৰা, তুমি দেখোন মেজ সজাবলৈহে লাগিলা। যোৱা,
ওলাই আহাগৈ—

মিনতি—এই যাওঁ (আকৌ মেজ সজায়।)

প্রবীন—যোৱা (মিনতিয়ে মন নকৰে কাৰণে নিজেই হাতত ধৰি
একৰাই দিয়ে) যোৱা—যোৱা এইবোৰ ইহঁতে কৰিব—ওলাই
আহাগৈ। 1st. Show ডটা বজাত—নহলে দেৰি হব।
সোনকাল কৰা।

(মিনতি যায়। অষ্টিনে ফুল লৈ সোমাই আহে)।

প্রবীন—এই—এই দুফট, এই ফালে আহ।

অষ্টিন—কি দেউতা—

প্রবীন—এই, এটা কথা অ’—এই মানে নতুন আয়েবক তহঁতে কেনেকুৱা পাইছ অ’—।

অষ্টিন—(লাজত ঘেঁহাঁই ঘেঁহাঁই) কিবা বুলিছেনে দেউতা কিবা অ’ ফুলেশ্বৰীক সুধিয়ে কব পাৰিম দেউতা।

প্রধান—ফুলেশ্বৰীক সুধিহে কব পাৰিবি? নিজে নোৱাৰ কিয়—?

অষ্টিন—(মূৰ খজুৱাই) এই হেৰি অ’—দেউতা আমি কিবা বুলিছেনে আমি নহয় দেউতা মইহে, এই কিবা এটা কৰোঁ বুলি গুণি আছোঁ। সেই দেখি তাইক নোসোধাকৈ মই এইবোৰ কোৱা-মেলা বা কৰা-মেলা কৰিবলৈ ভাল নেপাওঁ দেউতা—।

প্রবীন—অ’ কথা সেইটো। বিয়া কৰিব খুজিছে নহয়নে?

অষ্টিন—এবা দেউতা। সেইয়া দেউতাই দেখোন বুজিছেই। পিছে দেউতা তাইৰ মাক-বাপেকে আট্টে কুৰি আগধন খুজিছে।

প্রবীন—বাক, ইমান যদি মন কৰিছ মই আট্টে কুৰি ৰূপ দিম। তই বিয়া পাত।

(এনেতে চেৰাউগী সোমাই আহে।)

চেৰাউগী—বাম—বাম!

প্রবীন—বাম—বাম—চেৰাউগী বাবু। আহক—আহক—বহক।
পিছে, চেৰাউগীবাবু কোনফালে আহিলে?

চেৰাউগী—চাওক—কথা এনেকুৱা। আপুনি পোন্ধৰ হেজাৰ টকা দিয়া কথা আছিল। তাকো নিদিলে। আৰু বিয়াতো গোলাৰ পৰা কুৰিহেজাৰ টকা বোলে আনিলে। জানেই মোৰ যুটিয়া কাৰবাব।

প্রবীন—এবা, নকব বুজিছেনে। মজদুৰ বোৰেও বৰ দিগদাৰ লগাইছে। দিনে দিনে, মোৰ টকাৰ প্ৰয়োজন বেচি হৈছে। তাহাঁতৰ কন্মল, বেচন, ইত্যাদিবোৰৰ demand meet কৰিব লগা হৈছে। মোৰ আৰু টকা লাগেহে।

চেৰাউগী—আপোনাৰ টকাৰ দৰ্কাৰ হৈছে যেতিয়া নিশ্চয় দিব লাগিব। পিছে, এটা কথা—আমাৰ যুটিয়া কাৰবাব যেতিয়া—মোৰ ভাইহঁতক সন্তুষ্ট ৰাখিবলৈ—আপুনি বাগিছাখন বন্ধক ৰাখিলে বেয়া নহয়।

প্রবীন—উপাই নেথাকিলে তাকেই কৰিব লাগিব চেৰাউগীবাবু—।

চেৰাউগী—কাৰবাবৰ এটা নিয়ম আছে নহয়। বাগিছাৰ অৱস্থা ভাল হলেই মোক টকা দিব। কালিলৈ আপুনি একবাৰ আমাৰ গোলালৈ যাব লাগিব। একটা বন্দৰস্ত হব লাগে। পাৰিব নহয়?

প্রবীন—ভাল, যাম বাক।

চেৰাউগী—এইটো কাৰবাবৰ নিয়ম আছে। মোক বেয়া নেপাব।

মই এতিয়া উঠোঁহে প্রবীনবাবু—

(প্রস্থান। মিনতি আহে)

প্রবীন—আহা।

(ছুয়ো ওলাই যায়।)

পট

চতুর্থ অঙ্ক

[১৬ বছৰৰ পাছত]

১ম দৃশ্য

[জ্যোতিপ্ৰকাশৰ ১৬ বছৰৰ পাছত । জগন্নাথৰ উৱলি থকা ঘৰ, আগৰ অৱস্থা নাই । উম্মিলাবো লাহে লাহে বয়স হৈ আহিছে । জ্যোতিয়ে স্কুলীয়া জীৱন সুখ্যাতিৰে শেষ কৰি জলপানী লৈ দূৰণিৰ কলেজত পঢ়িবলৈ ওলায় । মাকৰ মনত দুখৰ ভাব । কিন্তু তাৰ মাজতো যেন এটি আনন্দৰ বেখা বিৰিঙি উঠিল । জ্যোতিৰ লাগতিয়াল সকলো খিনি ভালকৈ বান্ধি থিক কৰিলে । জগন্নাথ আৰু পাচনিবো মনত আনন্দ আৰু বিদায়ৰ বেজাৰ । সকলো খিনি যোগাৰ হ'লত জগন্নাথে পাচনিক চিঞৰি চিঞৰি কলে—]

জগন্নাথ—(সোমাই আহে) হেৰ পাচনি, সকলো আহিলা-পাতি যোগাৰ হ'লনে ? চাওঁ, লৈ আহছোন ইয়ালৈ । এই ঠেকেৰা দুফুলা মানো দিবি । বিদেশত থকাৰ কথা, কেতিয়াবা পেটৰ অস্থখ বিষুখো হ'ব পাৰে । তাৰে তেও দুফুলামান তিয়াই খালে ভাল পাব । লৈ আহ, লৈ আহ । চাবি কিবা আকৌ থাকি যাব ।

(পাচনিয়ে লৰা-লৰিকৈ চুটকেচ আৰু বিচনা খন লৈ সোমাই আহি লাহেকৈ থয় আৰু চিঞৰি চিঞৰি—)

পাচনি—আহা, বোপাই । বেগতে আহা । নহলে লৰী নাপামগৈ । ভো—ও—ও কৰি সেইখন আকৌ গুচিয়েই যাবগৈ ।

প্ৰথম দৃশ্য]

ভঙা-গঢ়া

৫৩

(উম্মিলাই চুটকেচ খুলি বস্তুবোৰ ঠিকেঠাকে আছেনে নাই চাই আকৌ চুটকেচটো বন্ধ কৰি দিয়ে । এনেতে জ্যোতি ওলাই জগন্নাথক সেৱা কৰে । জগন্নাথে বাউনীত ধৰি তুলি দিয়ে । থোকাখুকি মাতেৰে কয়—)

জগন্নাথ—বোপাই জ্যোতি, আশীৰ্বাদ কৰিছোঁ, তোমাৰ মঙ্গল হওক । অন্তায়ৰ বিৰুদ্ধে যুঁজ কৰিবলৈ তোমাক ভগৱানে শক্তি দিয়ক । যোৱা, তোমাৰ জলপানী আৰু মোৰ দুকুৰি ৰূপ লৈ কোনোমতে তোমাৰ কলেজৰ খৰছটো চলাবা । আৰু যদি পাবো—আৰু অলপ দিবলৈ চেষ্টা কৰিম ।

পাচনি—এন্টেন্ পাছ কৰিলা । জলপানীও পালা, এতিয়া আৰু কিহৰ ভয় । তোমাৰ জলপানীৰ লগতে, দেউতাৰৰ এই দুকুৰি—মুঠ তিনিকুৰিৰে তোমাৰ হৈ যাবগৈ । মাহটো যেনে তেনে চলিবা । তুমি মানুহ হ'বা বোপাই । এটা লেখৰ মানুহ হ'বা । (জ্যোতি মাকৰ ওচৰলৈ যায়, উচুপি উচুপি কান্দি সেৱা কৰে । তাৰ পাচত পাচনিৰ ওচৰলৈ যায় । পাচনিয়ে গৰা মাৰি ধৰে আৰু কয়—)

পাচনি—বল—বোপাই বল । বেলি হৈ গল ।

(পাচনিয়ে বিচনা লয় আৰু জ্যোতিয়ে চুটকেচটো লৈ পাছে পাছে যায় । উম্মিলা আৰু জগন্নাথ দুৱাৰ-মুখৰ পৰা ব' লাগি চাই থাকে)

জগন্নাথ—মনত নপৰক বুলি যত্ন কৰিলেও মনত পৰেহি । তাকো এদিন এইদৰেই ঘৰৰ পৰা পঢ়িবলৈ পঠাই দিছিলোঁ । আৰু আজি জুতিকো পঠিয়াইছোঁ । প্ৰভু—(মাতিব নোৱৰা হৈ লাহে লাহে ওলাই যায় ।)

পট

২য় দৃশ্য

[১৬ বছৰৰ পিছত। প্ৰবীনৰ ড্ৰইং কম। জীয়েক অলকাক শিক্ষকে নৃত্য শিক্ষা দিয়ে]

অলকা—Sir, মই নোৱাৰিম। বৰ তান লাগিছে।

শিক্ষক—কিয় নোৱাৰিবা? অলপ চেষ্টা কৰিব লাগিব। প্ৰায় হৈছেই। দুই এটা বোল হে ভুল হৈছে। চেষ্টা কৰা। যেতিয়া তুমি নাচিবা—মানুহে ব লাগি তোমাৰ নাচ চাব নহয়। বোলটো শুনি লোৱা—ধেতে—কেতে—তাউ ধেনে—ধা—ধা। চোঁ তালৰ তেহাই। শেহৰ ধাটোত তুমি প'জদি ববা। মই এতিয়া বজাওঁ—তুমি নাচিবা।

(অলকাই নাচে। এনেতে অষ্টিনে ধনেশ্বৰক লৈ সোমাই আহে।)

ধনেশ্বৰ—(মনতে) অ' মোৰ প্ৰভুৰ বন! গাভৰু ছোৱালীয়েও নাচিবলৈ ধৰিলে। দেশকাল উলটিল। প্ৰলয়ৰ দিন আহিল।
(দুৱাৰ মুখতে থিয়দি থাকিল)

অষ্টিন—আহক—আহক—বহক।

(ধনেশ্বৰে ভয়ে ভয়ে ড্ৰইংকমৰ বস্ত্ৰবোৰ চায়। প্ৰবীন সোমাই আহে। ধনেশ্বৰে নমস্কাৰ দিয়ে)

প্ৰবীন—অ' বড়। আহিলে—আপুনি বয়সত মোতকৈ ডাঙৰ।
(শিক্ষকক) মাৰ্চৰ বাবু আজিলৈ অলকাক ছুটি দিয়ক।

মাৰ্চৰ—ভাল Sir, মাই—তোমাৰ আজিলৈ ছুটি।

(প্ৰস্থান)

দ্বিতীয় দৃশ্য]

ভঙা-গঢ়া

৫৫

প্ৰবীন—(অলকাক) মা জনী অ'—ভিতৰলৈ যোৱা। নাচ কৰিবৰ ভাগৰ লাগিছে, চাহ নেখাবা, এগিলাচ Ovaltine খোৱাগৈ আৰু মাৰাক ২নং ঔষধটোৰ dose দিয়াগৈ।

(অলকা যায়)

প্ৰবীন—শুভলেট—এইফালে আহছোন। এখেতে চুবত নেখায়। ধপাত এচিলিম গুৰগুৰিটোৰ সৈতে লৈ আহগৈ।

ধনেশ্বৰ—ধপাত নেলাগে, নেলাগে। চকীখনত বহিছোঁ বুলিয়েই হাকিমৰ আগত ধপাত খাব পাৰোঁনে। নেলাগে, নেলাগে—তই যা—

(শুভ যায়)

ধনেশ্বৰ—পিছে মোক কিয়বা মাতিছিল হাকিম?

প্ৰবীন—বিশেষ এটা জৰুৰী দৰ্কাৰ পৰিলে বড়। মোৰ অলপ টকাৰ প্ৰয়োজন হৈছে। আপুনি কিবা জোবা মাৰিব নোৱাৰেনে? এই মজদুৰবোৰৰ হঠাৎ এটা demandৰ pressure পৰিছে। দুই চাৰি দিনৰ ভিতৰত সিহঁতৰ দাবী পূৰণ কৰিব নোৱাৰিলে, সিহঁতে হয়তো strikeয়েই কৰিব। আপুনি এটা উপাই কৰি দিয়ক বড়।

ধনেশ্বৰ—এঃ হাকিম! মানীৰ মান ৰাখিবলৈ কিবা এটা উপাই কৰিবই লাগিব, পিচে, ময়ো আনৰ টকাহে লবচৰ কৰি খাওঁ। সেই সকলক কিছু সম্পত্তি বন্ধক নিদিলে টকা উলিয়াবলৈ কিছু তানেই। (অলপ বৈ) বাক হাকিমৰ দৰ্কাৰ বা কিমান?

প্ৰবীন—মোৰ মাত্ৰ দহহেজাৰ টকাৰ দৰ্কাৰ।

ধনেশ্বর—দেউতা হাকিম, মই ইমান টকাৰ মালিক নহওঁ। সম্পত্তি বন্ধক পালে মই ৩৪ হেজাৰ মানহে বলে পাৰিম।

প্রবীন—আপুনি বাক চাৰি হেজাৰকে দিয়ক। মই উচিত মূল্যৰ বন্ধক দিম। অষ্টিন, শুভ্র,—ডাইভাৰক গাড়ীখন উলিয়াবলৈ ক। বড়া বলক—টকা আনিবলৈ মই আপোনাৰ লগতে যাওঁ।

ধনেশ্বর—পিচে হাকিম, মই গৈ টকাৰ এটা যোগাৰ কৰিলেহে হব। আপুনি কাইলৈ আবেলি ভাগত এটা বুজ লব। ভাল, মই বাক উঠোঁহে এতিয়া। অলপ সোনকালে গৈ দুই-চাৰি ঠাইত বুজ লওঁগৈ—

প্রবীন—তেনেহলে আপুনি এটা কাম কৰক বড়া। যলৈ যাব লগীয়া আছে মোৰ গাড়ী খনেবেই যাওক। কোনোমতে কাইলৈ মোক কিবা এটা দিহা কৰি দিয়ক—

ধনেশ্বর—কাইলৈ এটা বুজ দিব পাৰিম বুলি ভাবিছোঁ হাকিম। ভাল তেনে, এতিয়া মই বিদায় লওঁ। হেঃ হেঃ হেঃ—হাকিমে হুকুম দিছে যেতিয়া বাক হাকিমৰ গাড়ী খনতে যাওঁ—হেঃ হেঃ হেঃ—

(প্রস্থান

প্রবীন—(চিন্তা কৰি) বাকীখিনি, বাগিছা মৰগেজ দি হলে চৰাউগীৰপৰা যেনেতেনে আনিব লাগিব।

পট

৩য় দৃশ্য

[প্রবীনৰ শোৱা কোঠা, বিছনাত বেমাৰী অৱস্থাত মিনতি পৰি আছে। ওচৰতে টেবুলত দৰব আদি সজোৱা আছে। অষ্টিন শুভ্র ওচৰতে আছে। অলকাই এপালি দৰব লৈ কয়—]

অলকাই—মা—মা—দৰব পালি খাচোন। ভাল পাবি খা আকোঁ—
অস্থখ ভাল হব।

শুভ্র—খাওক আইদেউ—খাওক—
মিনতি—(হাতেৰে আঁতৰাই দি) ব—ব—চোন। আঃ অলপ ব—
খাম হেব’—দৰব খাম। উস্—

(দৰব খায়, পাচত পানী বিচাবে—অলকাই চামুচেৰে পানী খুৱাই দিয়ে আৰু কয়—)

অলকা—মা—মা—খাচোন। এই আঙুৰ কেটা খা—ভাল পাবি—
অষ্টিন আৰু শুভ্র—এবা আইদেউ, খাওক। তেহে গাটো টঙাব পাৰিব।

(এনেতে প্রবীন সোমাই আহে— অলকাক কয়)

প্রবীন—মা—তই মাৰক চা—মই চিভিল চাৰ্জন আৰু ডাঃ ফুকনলৈ—

(এনেতে হঠাৎ বাহিৰত গঙগোল শুলি থমকি বয়। অষ্টিন আৰু শুভ্রই চাবলৈ উচ্চপিচ্ লগাই। চিঞৰ-বাখৰ বেছি হয়। প্রবীনে অষ্টিনক কয়—)

প্রবীন—যা চোন অষ্টিন, বাহিৰত কি হৈছে চাই আহ। কোনে ইমান গঙগোল কৰিছে ?

(অষ্টিন যায়। বাগিচাৰ মজহুৰে “আমাক চাউল লাগে—কম্বল লাগে—যা, যা; ভাঙ ভাঙ” কৈ চিঞৰ বাখৰু লগাইছে। প্ৰবীন খিৰিকীৰে চায়। কি কৰিম—কি নকৰিম কৰি অহা-যোৱা কৰি থাকে। এনেতে অষ্টিন আহে)

অষ্টিন—দৌতা, দৌতা—কথা বৰ বিষমেই। বাগিচাৰ মজহুবোৰে আমাৰ গেট ভাঙি দিছে। পাৰ্টিক’ পাই চ’ৰা ঘৰ সোমালেহি দৌতা। সিহঁতক হেনো—কিবা বোলে—চাউল লাগে, ধান লাগে, টকা লাগেকৈ চিঞৰিছে। হাতত বৰ বৰ একোডাল টাঙোন। দেউতা কি কৰিব—সিহঁত এতিয়াই ভিতৰ পাবহি—

প্ৰবীন—হয়নেকি—ব-চোন—ব। বাক মই চাই আহোঁ—

অলকা—দেউতা নেযাব—নেযাব।

প্ৰবীন—তেনে তই মাৰক চাবি। মই টকা বিচাৰি যাওঁ। অষ্টিন, শুভ্ৰ, তহঁতে ভয় নেখাবি। অষ্টিন যা—গাড়ী—

অষ্টিন—(মুখতে ধৰি) দেউতা খাড়ীখন পিছফালেই আছে। ড্ৰাইভাৰো আছে, আপুনি যাওক গৈ—

প্ৰবীন—অলকা তই মাৰক চা, অষ্টিন, শুভ্ৰ, তহঁতে যদি পাব সিহঁতক কিছু পৰ বাখিবি। আৰু কৰি যে, দেউতা আহিব, তহঁতক টকা দিব। আৰু চাবি—যাতে সিহঁতে কেতিয়াও আয়েৰৰ ওচৰলৈ আহিব নোৱাৰে। তহঁতে—কেতিয়াও ভয় নেখাবি। মই এতিয়া চিভিল চাৰ্জন আৰু ডাঃ ফুকনৰ ওচৰলৈ যাওঁ, তাৰ পিছত টকা বিচাৰি যাম। (অলকাক) যাচোন মা—চন্দুকটো খুলি মাৰৰ অলকাৰৰ সৰু বাকচটো আনগৈ।

সিহঁতক টকা লাগে। টকা দিব পাৰিলেই এইবোৰ ক্ষান্ত হৈ যাব। (চিঞৰ বাখৰ বেচি হয়, প্ৰবীনে অলকাক কয়) যা অলকা, বাকচটো বেগতে আন। পুলিচ—পুলিচকো খবৰ দিম। অলকা—(বাকচ আনি) দেউতা, দেউতা, আপুনি যাওক। পিছফালেদি যাওকগৈ। এইয়া দি বেগতে টকা লৈ আহকগৈ—

(প্ৰবীন যায়, চিঞৰ-বাখৰ বেছি হয়। ঠেলা-হেঁচাত দুৱাৰখন মেল-খাই যায়। মিনতিয়ে গঙগোল শুনি কি হৈছে চাবলৈ বুলি জোৰেৰে উঠে। অলকাই বাধা দিয়ে)

অলকা—নেলাগে মা, তই নেযাবি। পৰি যাবি। তই শুই থাক। সিহঁতক টকা লাগে। দেউতা টকা আনিবলৈ গৈছে। টকা দিলেই সিহঁত মনে মনে গুচি যাব। মা—তই নেযাবি।

(মিনতি জোৰেৰে উঠে আৰু চিঞৰি উঠিল—)

মিনতি—মন্চুৰ চুবেদাৰ—তয়ো—উস্! (মৃত্যু)

অলকা—(গৰা মাৰি ধৰি) শুভ্ৰ, অষ্টিন, চা—চোন—চা মাৰ কি হ’ল। মা—মা—কথা ক—উস্ নেমাত কিয় মা—মা—মা—

অঃ + শুভ্ৰ—(বেগেৰে আহি) আই—আই—(দুয়ো কান্দে)

৪র্থ দৃশ্য

[জগন্নাথৰ ঘৰ। নৰীয়া পাটিত উশ্মিলা। উশ্মিলাই ভ্ৰম বকিছে—
জগন্নাথে মূৰে কপালে হাত দি বহি আছে]

উশ্মিলা—মোৰ সুখৰ সপোনৰ ঘৰটোত বাক জুই দিলে কোনে ?
নিজৰ সন্তানক বাক কোনোবাই হত্যা কৰিব পাৰেনে ? পুৰি
মাৰিব পাৰেনে ?

(জগন্নাথে ফটা-কানি তিয়াই কপালত দিয়ে আৰু পাচনিক কয়—)
জগন্নাথ—পাচনি, বহুত চিকিৎসা কৰা হল। একোৱেই গুণ নিদিলে
—নৰীয়া অলপ শকতেই—

উশ্মিলা—মই বাক তেখেতক কি দোষ কৰিলোঁ—ক'তা মোৰ তো
মনত নপৰে। মই দোষ কৰা—মোৰ মনত নপৰে।

পাচনি—দেউতা ! সত্যনাৰায়ণ পূজা এভাগি কৰিবলৈকে টোপোলা
এটা বান্ধকচোন।

জগন্নাথ—মই বান্ধিয়েই থৈছোঁ। পাচনি, মই ডাক্তৰলৈ খবৰ দি
আহিছিলোঁ, তই ওলাই গৈ চাচোন আহিছেনে নাই।

(পাচনিৰ প্ৰস্থান)

উশ্মিলা—দেউতা জুতিক মাতকচোন। জুতি মোৰ কাষলৈ আহিলেই
মই ভাল পাম।

জগন্নাথ—জুতি মইনালৈ তোৰ অসুখৰ লগে লগে লিখিছিলোঁ।
সিও উত্তৰ দিলে। আজিৰ তাৰিখতে আহি পোৱাৰ কথা।
গধূলিলৈ আহি পাব লাগে।

উশ্মিলা—দেউতা, তাক কোনোবাই মাৰিব পাৰে। তাৰ শত্ৰু বহুত।
জুতি—জুতি—তোৰ শত্ৰু বহুত। তই সাৱধানে থাকিবি !

চতুৰ্থ দৃশ্য]

ভঙা-গঢ়া

৬১

সাৱধানে থাকিবি !! দেউতা তাক মাৰিলে—তাক মাৰিলে
দেউতা !!!

জগন্নাথ—তই মনে মনে থাক উশ্মিলা। তোৰ অসুখ ভাল হব।
জুতিৰ কথা লৈ তই চিন্তা নকৰিবি।

(পানীত কাপোৰ তিয়াই কপালত দিয়ে। জগন্নাথে ব্যগ্ৰভাবে
উশ্মিলাক লক্ষ্য কৰি থাকে)

উশ্মিলা—দেউতা, আপোনাক এই বুঢ়াকালত এই অভাগিনীয়ে বহুত
দুখ দিছোঁ। দেউতা, মোক ক্ষমা কৰিব। জ্যোতিক আপুনিয়েই
প্ৰাণ দান দিলে—আপুনিয়েই মানুহ কৰিলে। জ্যোতিয়ে
এদিন পৃথিৱীৰ সকলো অন্ধ্যাৰ বিৰুদ্ধে ঠিয় দিব।

জগন্নাথ—তোক সেইবোৰ কথা নেলাগে উশ্মিলা। তই অলপ মনে
মনে থাকচোন। তোৰ শৰীৰৰ অসুখতকৈ মনৰ অসুখহে
বেছি। মই পাচনিক ডাক্তৰ আনিবলৈ পঠাইছোঁ। দৰব
খালে তই সোনকালেই ভাল হবি। উশ্মিলা তই এতিয়া
নিতাল মাৰি শো।

উশ্মিলা—সিতো একো দোষ কৰা নাই দেউতা—বা ময়েইনো কি
দোষ কৰিলোঁ ? মোৰ জ্যোতিক তেওঁ কিয় হত্যা কৰিব ?
দেউতা—দেউতা—(কিবা দেখি যেন উঠিব খোজে) চাওক—
চাওক—দেউতা, মোৰ জ্যোতিক আপোনাৰ চকুৰ আগতে
হত্যা কৰিলে—হত্যা কৰিলে—!

পাচনি—(সোমাই আহি) দেউতা—দেউতা—ডাক্তৰ আহিছে।

পট

পঞ্চম অঙ্ক

১ম দৃশ্য

[জগন্নাথৰ ঘৰ। জগন্নাথ আৰু উৰ্মিলাই কথা পাতি আছে]

জগন্নাথ—তই বৰ ভুগিলি আই। মই ভয়েই খাইছিলোঁ। পিছে
ভগৱন্তই অলপ দয়া কৰিলে আই। সেয়েই পৰম ভাগ্য।
এতিয়া কেনে পাইছ আই ?

উৰ্মিলা—এৰা, দেউতা বৰ ভুগিলোঁ। দুৰ্বলতাটো এতিয়াও যোৱা
নাই। দেউতা জুতিৰ পৰা আজিলৈকে কোনো খবৰ নাহিল।
আপুনি কৈছিল সেই দিনাই আহিব বুলি—কি কথা দেউতা।
আপুনি খবৰকে এটা কৰিবনে ?

জগন্নাথ—তালৈ মই টেলিগ্ৰাম এখন কৰিম।

(এনেতে পাচনিয়ৈ টোপোলা এটা লৈ সোমাই কয়—)

পাচনি—দেউতা, কথা এটা শুনি আহিছোঁ—কণ্ট কি নকণ্ট। আজি
বোলে মানুহ এটা মটৰে জখম কৰিলে। আকৌ—দেউতা,
সিদিনাও বোলে এনেকুৱা এটা মটৰ দুৰ্ঘটনা হল। মই বজাৰলৈ
গৈছিলোঁ—দেউতা তাতে মানুহ কিছুমানে জুম-বান্ধি সিদিনাৰ
কথাটোও কোৱা-কুই কৰিছে। বোলে—আজি ৭ দিনৰ
আগতে ধুনীয়া লৰা এটাক মটৰে জখম কৰিলে।

জগন্নাথ—কোনে জখম কৰিলে অ'—কোনে—কেনেকৈ—

প্রথম দৃশ্য]

ভঙা-গঢ়া

৬৩

পাচনি—কিবা বোলে—বোলপুৰ বাগিছাৰ মালিক। তেৱেঁই হেনো।
তেৱেঁই—ডাইভৰীও কৰিছিল বোলে। বয়স কিবা ওঠৰ-
উনৈশ বুলিলে। আৰু লৰাটো বোলে—বিক্ৰাত আহিছিল।
এৰা দেউতা, বিক্ৰাই আৰু মটৰেৰে বোলে যুজ্জ হ'ল। বিক্ৰাৰ
পৰা লৰাটো বোলে উফৰি পৰিল। মূৰত বৰ আঘাট পালে।
লৰাটোও বোলে বৰ ধুনীয়া—।

জগন্নাথ—নামটো কি জানিলিনে ?

পাচনি—কিবা দেউতা—জেউতি নে জুতি বুলি কৈছিল। প্ৰকাশ
নে পৰচাদ তেনেকুৱা কিবা এটা কৈছিল। সঠিককৈ কোনেও
কব নোৱাৰে।

উৰ্মিলা—কোৱাচোন পাচনি কাই—ভালকৈ কোৱা—।

পাচনি—এই আস্পতালতে বোলে ৭ দিন আছিল। দেউতা মই
আস্পতাললৈ গৈছিলোঁ—

জগন্নাথ—ঘটনাটো কেইদিন মান হোৱা বুলি কলে ?

পাচনি—এৰা দেউতা, ৭ দিনমানেই হোৱা বুলি কলে।

জগন্নাথ—(গণনা কৰি) জ্যোতিয়ে ১২ তাৰিখেই অহাৰ কথা
আছিল। আজিৰ পৰা ৭ দিন হল। কি জানি জুতিয়েই—
উৰ্মিলা—পাচনি ?

পাচনি—এঃ দেউতাই কি কয় ! আমাৰ জুতি মইনাৰ কৈলৈ
তেনেকুৱা হ'ব ? আমাৰ জুতি মইনা কাইলৈ মানে পাবহি।
মই নিতৌ বাচ গাড়ীত খবৰ কৰি আছোঁ নহয়—আৰু
আস্পতালত খবৰ কৰোঁতে ডাগ্‌দৰে কলে বোলে—সেই

বাগিছাৰ মালিকে লৰাটিক তেওঁৰ ঘৰলৈ লৈ গল। আমাৰ জুতি মইনা হোৱা হলে ঘৰলৈহে আহিল হৈতেন।
 জগন্নাথ—বাক পাচনি, তই ঘৰতে থাক—মই হস্পিতালৰ পৰা গুৰি কথাটোনো কি খবৰ লৈ আহোঁ। লাঠি ডালে, ছাটিটোৱে লৈ আহ। আৰু গাতলোৱা চেলিংখনো আনিবি।
 পাচনি—আমাৰ জুতি মইনাৰ, দেউতা তেনে কেতিয়াও হব নোৱাৰে। এইবোৰ চিন্তা নকৰিব—বেয়া কথাবোৰ—
 (পাচনি ভিতৰ সোমাই লাঠি, ছাটি আৰু চেলিং আনি দিয়ে—
 জগন্নাথে লৈ প্ৰস্থান কৰে)
 পাচনি—আই তই একো চিন্তা নকৰিবি।

(সোমাই যায়)

(উৰ্মিলায়ো ভিতৰ সোমাই এখন কাপোৰ গাত লৈ ওলায় আহিল—
 পাৰ্চানয়ে দেখে বুলি চাৰিওফালে চালে আৰু কলে—)

উৰ্মিলা—এইবাৰ তাক বিহ খুৱাই হত্যা কৰিব (ঠৰক-বৰককৈ ওলাই যায়)।

২য় দৃশ্য

[প্ৰবীনৰ ঘৰৰ বাৰাণ্ডা। চকিত প্ৰবীন, জ্যোতি, অলকা বহি আছে। জ্যোতিৰ মূৰত বেণ্ডেজ। অলকাই উচুপি কান্দি থাকে।]

প্ৰবীন—মা জনী অ' তুমি বেজাৰ নকৰিবা। মাৰ স্বৰ্গী হল। তুমি কান্দি থকা গম পালে তেওঁ দুখ কৰিব। আৰু মোৰো দুখ লাগে নহয়! জ্যোতি প্ৰকাশ তুমি সঁচাকৈয়ে জ্যোতি।

তোমাৰ যদি কিবা অঘটন হ'লহেঁতেন মই চিৰ জীৱন অনুতাপ কৰিব লাগিল হৈতেন। ভগৱানক ধন্যবাদ যে তেনে কোনো—অঘটন নহল।

জ্যোতি—হয়, আপোনাক ধন্যবাদ। কলেজতে আইৰ পৰা চিঠি পালোঁ। আইৰ বোলে টান নৰীয়া। মই সেইদিনাই অৰ্থাৎ accident-ৰ দিনাই ঘৰ পোৱাৰ কথা—আইৰ অসুখ বা কেনে হৈছে, আইৰ বা কি হ'ল—মই যাওঁ, বিজ্ঞা এখন মাতি দিয়াওক।

প্ৰবীন—জ্যোতি তুমি চিন্তা নকৰিবা। হস্পিতালৰ পৰা এই পাই-ছাহিহে—বহা—চাহ-তাহ খোৱা। তাৰ পিছত তোমাক গাড়ীৰে ঘৰত খোৱাই দিম। আৰু হতাৰ মাৰাৰ অসুখো চাগৈ এতিয়া নিশ্চয় ভাল হৈছে। বাক তোমাৰ ঘৰত কোন কোন আছে? তোমাৰ দেউতাৰ নাম কি—?

জ্যোতি—মোৰ ককাদেউতা আছে। আই আছে আৰু আমাৰ পাচনিকাই আছে আৰু দেউতা—(অন্যমনস্ক ভাবে) দেউতা হেনো মই জন্ম হোৱাৰ আগতে নিৰুদ্দেশ হৈছে।

প্ৰবীন—তোমাৰ দেউতাৰ তেনে নাই। দেউতাৰ কথা তুমি নেজানা।
 (এনেতে অলকা আৰু অষ্টিনে চাহ আনে। অলকাই জ্যোতিক চাহ দিয়ে। জ্যোতিয়ে চাহ লৈ ফুৱাই মুখৰ ওচৰলৈ নিব খোজোঁতেই উৰ্মিলাৰ প্ৰবেশ—চিঞৰি চিঞৰি ক'লে—)

উৰ্মিলা—বিব—বিষ—নেখাবি (প্ৰবীনক) তাক নেমাৰিব—তাক হত্যা নকৰিব। (জ্যোতিৰ হাতৰ পৰা পিয়লা পৰি ভাগি যায়।)

প্রবীন—এ—এ—এ—

জ্যোতি—মা—মা—তই—

উন্মীলা—বাচা—মই। তোৰ শত্ৰু বহুত। ব'ল—ব'ল—বেগতে ব'ল।

জ্যোতি—মা, মই একো বুজা নাই। এই বোৰ কি কথা?

উন্মীলা—বল—বাচা, ঘৰলৈ ব'ল। সকলো বুজাই ক'ম।

প্রবীন—(নজনাৰ ভাও ধৰি) তুমি কোন?

উন্মীলা—ম—ই—(বুকুৰ মাজৰ পৰা এটা হীৰা পতোৱা আঙঠি
প্রবীনক দেখুৱাই টেবুলত থয়) জ্যোতি ব'ল।

(জ্যোতি উঠে। মন্ত্ৰমুগ্ধৰ দৰে মাকৰ পিছে পিছে প্ৰস্থান কৰে।)

প্রবীন—(স্বৰগ পৰা : মানুহৰ দৰে) অলকা তুমি ভিতৰলৈকে যোৱা-
চোন। আৰু অষ্টিনক এইবোৰ লৈ যাবলৈ কোৱা। এইজনী
পাগলীহে—মই একোকেই বুজিব নোৱাৰিলোঁ।

অলকা—হয় দেউতা। কথা নাই, বাৰ্তা নাই, কিনো বলকিলে একো
বুজিয়েই নেপালোঁ। কিন্তু দেউতা! তেওঁ পাগলী হলেও
তেওঁৰ যেন কিবা এটা মোহিনী শক্তি আছে। জোৰ কৰি
জ্যোতি দাদাকে লৈ গল। জ্যোতি দাদাৰ মাক নেকি—
দেউতা? আৰু এই আঙঠিটো থৈ গল কেলেই? যাওক
দিয়া কৰবাৰ পাগলী! বাক এতিয়া আহাঁ—ডিনাৰ খাবৰ
হ'ল নহয়—

(অলকাৰ প্ৰস্থান)

প্রবীন—অষ্টিন—

অষ্টিন—দেউতা—

প্রবীন—বাক নেলাগে যা—মোহিনী, সঁচাকৈয়ে মোহিনী। ইমান
শক্তি, মই মৰা বুলিয়েই ধৰি লৈছিলোঁ। মোৰ মান, সন্মান,
মৰ্যাদা নষ্ট কৰিবলৈ—এই এতিয়াও জীয়াই আছে। কি
জানি ময়েই ভুল কৰিছোঁ। ভুল কাৰ—ভুল কাৰ? জ্যোতি—
ইমান মৰম লগা। ইয়াৰ জন্মদাতা কোন—তাৰ মুখৰ প্ৰতি-
চ্ছবি কাৰ—তাৰ পিতাকৰ নাম—বেচেৰা জ্যোতি—অষ্টিন—
—অষ্টিন—আয়নাখন লৈ আহ। বেগতে লৈ আহ।

(এনেতে চেৰাউগী সোমাই আহে)

চেৰাউগী—বাম—বাম বাবুজী, বাম—বাম!

প্রবীন—বাম—বাম। আহক—আহক—বহক।

চেৰাউগী—আপুনি তাৰিখটো পাহৰিলেই হবলা?

প্রবীন—ইমান ডাঙৰ কথাটো—কেতিয়াও নেপাহৰোঁ। আপোনাক,
বাগিছা, বঙলা, ফেঞ্চবী, সকলো আজিয়েই গটাই দিম।

চেৰাউগী—আপুনি বেয়া নেপাব। প্রবীন বাবু, কাৰবাৰৰ কথা।
ভাইহঁতৰ কথাটো জানেই। মই কৈছিলোঁ—বৰুৱাই বাগিছা
চলাওক। কিন্তু টকা অনাৰ সংখ্যা আপোনাৰ ইমান বেছি
হল যে—সিহঁতে কোনো বকমেই মান্তি নহয়। আপোনাৰ
কাৰণে কিমান কলোঁ—কিমান বুজালোঁ। কিন্তু সিহঁত
অবুজ। মানুহৰ খাতিৰ ৰাখিব নেজানে।

প্রবীন—খাতিৰ কিহৰ? আপোনাৰ টকা আনিছিলোঁ, দিব লাগে।
লাগিলে বাক মই বাগিছা এৰি দিম।

চেৰাউগী—ভাল, বাম বাম, তেনে আজিয়েই দিব। আৰু আপোনাৰ

গাড়ীখন থৈ যাব। আপোনাৰ মাল নিবলৈ মোৰ দুখন নৰী আৰু আপুনি যাবলৈ First class খন দিম।

প্ৰবীন—কি! বাগিছা লাগে, ঘৰ লাগে, আৰু মোৰ মটৰ খনো লাগে! মটগেজ দিওঁতে লেখা আছিল এইবোৰ? নিদিওঁ যোৱা—মৰদমা কৰাগৈ। অষ্টিন—

(চেৰাউগী খেবো-গেবোঁগৈ প্ৰস্থান)

অষ্টিন—দেউতা!

প্ৰবীন—আন—(অষ্টিন যায়)

(এনেতে মনো সোমাই আহে, চুলি গলধনলৈকে পৰা, এজন দাৰ্শনিকৰ দৰে)

প্ৰবীন—কোন তুমি? অ' মনো, মনো নহয়নে? আহা ভাই। আজি ১৮ বছৰৰ পিছত মনো!

মনো—হয় প্ৰবীন। মহাকালৰ ওচৰত ১৮ বছৰ একোৱেই নহয়। তোমাৰ মনত আছে—তোমাৰ পিস্তলটো আৰু এটা গুলিৰ কথা। এটা গুলি আৰু দুখন মহাৰণ। ১৯১৪ চনৰ—১৪ আগষ্ট—এটা গুলিৰ কাৰণে। হোৱা—পিস্তল লোৱা (দিব খোজে) পুলিচে মোক নেপালে। বহুত দিন তোমাৰ স্মৃতি মোৰ হাততেই ৰাখি থৈছিলোঁ। নিজকে নিজে বচাবলৈ এটা গুলিৰ হয়তো তোমাৰ প্ৰয়োজন হব পাৰে। ক্লিয়পেট্ৰা, হেলেন, সীতা, দ্ৰোপদীৰ কথা মনত আছেনে? এই তিক্ততা-বোৰে পৃথিৱী গ্ৰাস কৰা এখন এখন মহাসমৰৰ সৃষ্টি কৰিছিল। আৰু ইফালে এই তিক্ততাই নবক সৃষ্টি কৰে;

আৰু এই তিক্ততাবোৰেই কৰিতা, সৌন্দৰ্য আৰু শক্তিৰ স্বৰ্গ ৰচনা কৰে আৰু তেনে তিক্ততাকেই পুৰুষে আকৌ নিৰ্যাতিত কৰে।

প্ৰবীন—একোকে বুজি পোৱা নাই মনো। এইবোৰ কি কৈছা?

মনো—সতী জয়মতীয়ে দেশ ৰাখি গল। তোমাৰ ভ্ৰম্ভা আৰু মোৰ পবিত্ৰ মডেলটিয়ে হয়তো এতিয়াও ভগবানৰ ওচৰত কাতৰ প্ৰাৰ্থনা কৰিছে। তাৰ কাৰণেই হয়তো তুমি ৰাচি আছা প্ৰবীন!

প্ৰবীন—মনো, আজি মোৰ হাতত এটা গুলি নাই। তোমাৰ হাতত যদি এটা গুলি—গুলি দিয়া মনো—(প্ৰবীনৰ ভাবত কিছু বিভ্ৰম)

মনো—এটা গুলিৰ মূল্য আছে। মহাত্মা গান্ধীৰ কাৰণে এটা গুলি আৰু তোমাৰ কাৰণেও এটা গুলি। তোমাৰ এতিয়া গুলিৰ প্ৰয়োজন নাই। দুগ্নন্ত আৰু শকুন্তলাৰ অভিনয়ৰ কথা কৈছিল। দুগ্নন্তৰ ভাও ধৰি বহুত শকুন্তলাৰ লগত অভিনয়—(পিস্তলটো জেপত ভৰাই) এই পিস্তলটো আকৌ এদিন তোমাৰ দৰ্কাৰ হব। এতিয়া মোৰ হাততেই থাকক।

প্ৰবীন—মনো! ঠাট্টা-মস্কৰাৰ প্ৰয়োজন নাই। মোক পিস্তলটো দিয়া। এটা গুলি দিয়া—গুলি—(হঠাৎ আঙঠিটো মনোৰ চকুত পৰে)

মনো—এই আঙঠিটো কাৰ? ইমান দামী হীৰা পতোৱা আঙঠি! প্ৰবীন কাৰহে?

প্ৰবীন—এটা কাপুৰুষৰ পৰাজয়ৰ পুৰস্কাৰ—।

মমো—মই তোমাৰ পিস্তলবেই তোমাক হত্যা কৰিম বুলি ভাবি
ছিলোঁ। কিন্তু ভগবানক ধন্যবাদ যে, তুমি আগতেই আত্ম
হত্যা কৰিলা। কানুক—লম্পট—ব্যভিচাৰী—অত্যাচাৰী
প্ৰবীন হয়তো মৰিছে—তাৰ ঠাইত বিবেকী, সত্যনিষ্ঠ,
পৌৰবৃত্তবে পৰিপূৰ্ণ অন্য এটা প্ৰবীনে যেন তোমাৰ অন্তৰত
লুকা-ভুমুকা খেলিছে। প্ৰবীন তুমি দুটা মানুহ। দুনিয়াৰ
সকলো মানুহ এটা মানুহ—দুটা মানুহ—তোমাৰ পিস্তলৰ
প্ৰয়োজন হবৰ দিনা আকৌ লগ পাম। (প্ৰস্থান)

প্ৰবীন—শুভ্ৰ, অষ্টিন, সকলো বস্তু বন্ধা হ'লনে?

অঃ+শুভ্ৰ—হয় দেউতা, এইটো কমৰ বাহিৰে সকলো কমৰে বস্তু
বন্ধা হল।

প্ৰবীন—বাৰাণ্ডাত আটাইবোৰ আনি জমা কৰ। তাৰ আগতে
আল্মাৰিৰ পৰা অলপ লৈ আহ।

পট

৩য় দৃশ্য

[জগন্নাথৰ ঘৰ। উৰ্মিলা আছে। এনেতে ধনেশ্বৰ আহে]

ধনেশ্বৰ—(সৰ্ববশৰীৰ কাপোৰৰে ঢকা) আই, আই, এটোপা পানী
দিব পাৰানে?

উৰ্মিলা—পানী—পানী লাগে? (উৰ্মিলা ভিতৰলৈ গৈ এঘটি পানী
আনি বাকি দিয়ে)

তৃতীয় দৃশ্য

ভঙা-গঢ়া

(ধনেশ্বৰ হাত পাতি খায়—গাৰ কাপোৰ খন খহি যোৱাত—উৰ্মিলাই
শিহৰি উঠে। ধনেশ্বৰৰ গোটেই গাত কুষ্ঠৰোগ।)

উৰ্মিলা—আপুনি কোন? অ', অ' ধনেশ্বৰ মাজুদেউতা নহয় নে?

ধনেশ্বৰ—এবা আই, তই উ-ব-মি-লা নহয় নে?

উৰ্মিলা—হয়, মাজুদেউতা হয়। আপোনাৰ কি হল?

ধনেশ্বৰ—কি হব আই—পাপৰ প্ৰায়শ্চিত্ত। তহঁতক অত্যাচাৰ কৰাৰ
ফল। সমাজত ভাও দিয়াৰ ফল। হাজাৰ হাজাৰ মানুহক
মিছাতে ঠগ কৰাৰ ফল। এই কুষ্ঠৰোগ—বৰ বেমাৰ আই।

উৰ্মিলা—মাজুদেউতা, কৰ্মফল! ই আপোনাৰ কৰ্মফল। ভগৱানে
যাক যেনেকৈ আদেশ দিয়ে সি তেনেকৈ পৃথিবীত কাম কৰে।
আপোনাৰ গাত কি দোষ!

ধনেশ্বৰ—নহয় অ' আই। ভগৱানে মানুহক এখন কোমল হিয়া
দিছে। বেয়া ভাল বিচাৰ কৰিবলৈ বিবেক দিছে। মানুহৰ
ভিতৰত থকা পশুটোক দমাই ৰাখিবলৈ ভগৱানে শক্তি
দিছে। তাক দমাই ৰাখিব নোৱৰাৰ ফল এই বৰ বেমাৰ।
তই ক্ষেমিবি আই। এই দেহা টুকুৰা-টুকুৰ হৈ খহি যোৱাৰ
আগতে তোৰ লৰাটিক চাবলৈ মই আকৌ আহিম। এতিয়া
যাওঁ আই। (প্ৰস্থান)

(জগন্নাথৰ প্ৰবেশ)

উৰ্মিলা—(জগন্নাথক) হয়নে দেউতা, সি একোপধ্যে নেমানে। কি
উপায়ে তাক সান্ত্বনা দিম। এই কেইদিন নেখাই-নবই
শুকাই-খীণাই গৈছে। সি সদায় মোক কয়—সোধে, “আই

তই মোক সঁচা কথা কোৱা নাই। ইয়াত কিবা এটা নিশ্চয় বহু আছে। ক'চোন কি কথা? ”

জগন্নাথ—সঁচাকৈয়ে ময়ো চিন্তা কৰিছোঁ। ই এটা ডাঙৰ সমস্যা হ'ল। হয়তো সঁচা কথাটো কৈ দিলে কিবা অঘটনো ঘটিব পাৰে। সি এতিয়া জনা বুজা হৈছে—

উৰ্শ্বিলা—সিদিনা বোলোঁ “যা জুতি—তোৰ কলেজ খুলিলে—কলেজলৈ যা—।” সি কলে “যাম আই—কলেজলৈ যাম। পঢ়িম। ডাঙৰ মানুহ হ'ম। কিন্তু মনত এটা ইমান ডাঙৰ সন্দেহৰ ভাব লৈ কেনেকৈ ধৈৰ্য্য ধৰি থাকিম?” তাক ইমান বুজালোঁ—বঢ়ালোঁ—। আৰু সিদিনা তেখেতৰ ঘৰত হোৱা ঘটনাটোৱে তাক আৰু সন্দেহান কৰি তুলিলে। আঙঠিৰ কথা কৈ সোধে, “আই তই সিদিনা ইমান দাগী আঙঠিটো কিয় তাত এৰি থৈ আহিলি?” মই তাক কিমান ভুলাই ভুলাই বুজালোঁ—কিন্তু সি কোনো কথাকে বিশ্বাস নকৰিলে, পতিয়ন নগল।

জগন্নাথ—সি এদিন নহয় এদিন, এই কথা জানিবই। আৰু—আমাবো তাক জনোৱাতো প্ৰয়োজনীয়। কিন্তু এনে অসময়ত—এটা অঘটন ঘটে বুলি মই ভয় কৰিছোঁ। মোৰ ইচ্ছা আছিল—সি বি. এ. পাছ কৰি এই কথাবোৰ জানিব। কিন্তু ঘটনাৰ সোঁত আনফালেহে ঢাল লৈছে।

উৰ্শ্বিলা—নহয় দেউতা, সি দুখ কৰি থকাতকৈ তাক কোৱাই ভাল। দুখ কৰি মনমাৰি থাকিলে পঢ়া-শুনাত বেয়াহে কৰিব। যি আছে কপালত।

(এনেতে জ্যোতি সোমাই আহি মাকক কয়—)

জ্যোতি—আই, আই, মই কালিলৈ গুৱাহাটীলৈ যাম গৈ। আই! ইয়াত থাকি ভাল লগা নাই।

(যাব খোজে, জগন্নাথে মাতি কয়—)

জগন্নাথ—জুতি, মইনা—(জুতি ওচৰলৈ আহে—তাক গাত হাত বুলাই) তই আৰু দুখ কৰি থাকিব নেলাগে। মন মাৰি নিজৰ কৰ্তব্য পাহৰি নেযাবি। আৰু তই যিটো কথা জানিবলৈ ব্যগ্ৰ হৈ আছে শুন—উৰ্শ্বিলা—।

উৰ্শ্বিলা—সিদিনা যাক মই আঙঠিটো দি আহিছিলোঁ—তেৱেঁই তোৰ দেউতাৰ।

জ্যোতি—(উত্তেজিত হৈ) তেৱেঁই মোৰ দেউতা! তেৱেঁই মোৰ দেউতা! ইমান মৰমিয়াল—ইমান আত্মভোলা—ইমান আপোনজন কৰিব পৰা! কিন্তু আই তেওঁ তোক ইমান নিষ্ঠুৰ ভাবে ব্যৱহাৰ কৰিলে কিয়? আই—মই তোৰ ভৰি চুই শপত খাই কৈছোঁ—তেওঁ যদি মোৰ পিতৃ হয় আৰু তই যদি মোৰ মাতৃ হয়—মই বিচাৰ কৰিম—যেয়েই দোষী মই তাক কঠোৰ শাস্তি দিম। পিতা হলেও আৰু ক্ষমা নকৰোঁ। মই বিচাৰ কৰিম—মই বিচাৰ কৰিম—।

(মাক আৰু জগন্নাথক সেৱা কৰি বেগেৰে প্ৰস্থান।)

পট

৪র্থ দৃশ্য

[আলিবাট—জ্যোতি লবি লবি উদ্ভাস্ত হৈ কৈ যায়—]

জ্যোতি—বিচাৰ কৰিম, বিচাৰ কৰিম, পিতৃ হলেও বিচাৰ কৰিম—
(প্রস্থান। পাচনি সোমাই আহিল)

পাচনি—জুতি মইনা—জুতি মইনা—ববি অ'—ববিচোন।
(প্রস্থান। জগন্নাথ সোমাই আহে)

জগন্নাথ—হেৰ জুতি মইনা—ববিচোন, ববি—শুন—শুনি যা !

(যাব খোজে ; এনেতে প্রবীন সোমাই আহে আৰু জগন্নাথৰ হাতত
থাপ মাৰি ধৰে—প্রবীনৰ চেহেৰা বিমৰ্ষ মলিয়ন। নিচা এতিয়াও
শেষ হৈ যোৱা নাই।)

প্রবীন—অ' পণ্ডিত, বব বব, আপোনাৰ লগত মোৰ অলপ কথা আছে।

জগন্নাথ—কোন আপুনি ? কিয় এনে কৰিছে ? মোৰ বব জৰুৰী
কাম আছে—এৰি দিয়ক।

প্রবীন—(এৰি দি) বব, পলাই নেযাব। মোক চিনি পাব। মোৰ
কথা শুনিবই লাগিব। আপুনি বোলে ত্যাগৰ প্ৰতিমূৰ্ত্তি,
শাস্ত্ৰজ্ঞ। কিন্তু ধনহীন। আপোনাৰ কথা হয়তো সমাজে
দেখাকৈ পালন কৰিব পাৰে—কিন্তু অন্তৰেৰে গ্ৰহণ নকৰে।
লম্পট, কামুক, চৰিত্ৰহীন, মাতাল হলেও যদি ধনবান হয় সি
সদাই সমাজক গৰকি থাকে। অন্তৰত সিহঁতৰ ঈৰ্ষা থাকিলেও
সিহঁতে তেওঁক সম্মান কৰিয়ে ফুৰে।

জগন্নাথ—আপুনি এইবোৰ কি কথা কৈছে ? মই একোকে বুজা
নাই—মোক যাবলৈ দিয়ক।

চতুৰ্থ দৃশ্য

ভঙা-গঢ়া

৭৫

প্রবীন—বব, সকলো বুজিব। অলপ বব। আপুনি সাহসিক ভাবেৰে
পৃথিবীখন চায়। আৰু মই ৰাজসিক ভাবেৰে পৃথিবীখন
চাওঁ। Difference-টো বাক কি ? আপুনি বোলে সুপণ্ডিত।
বেবেলে-বেবেলা ভাবৰ মদ খায়ো, স্থিৰ, ধীৰ, গম্ভীৰ,—
হিমালয়ৰ দৰে অচল-অটল। কিন্তু মই দুই এক পেগু খায়েই
অস্থিৰ হৈ যাওঁ। কেতিয়া কি কৰোঁ কবই নোৱাৰোঁ।
আপুনি অলপ মদ দিব পাৰেনে ? আৰু আপোনাৰ হাতত
বোলে এটা স্পৰ্শমণি আছে। মোক দিব নে—সঁচাকৈয়ে
দিব নে ?

জগন্নাথ—এইবোৰ অবাস্তৱ কথা। মই একোৱেই বুজা নাই—মোৰ
কাম আছে যাওঁ।

(জগন্নাথ যায়। ধনেশ্বৰ গায়ে মূৰে কাপোৰ লৈ সোমাই আহে।)

প্রবীন—কোন ? কোন ? (ধনেশ্বৰে কাপোৰ গুটাই দিয়ে) ইও কি
সম্ভৱ ? জীয়াই জীয়াই মানুহ মৰিব পাৰেনে ?

ধনেশ্বৰ—ওঁ জীয়াই জীয়াই মানুহ মাৰিলে—জীয়াই জীয়াই মৰিব
লাগে। সুদ আৰু টকা—সুদ আৰু টকা ! অৱলাৰ ওপৰত
অত্যাচাৰ।

(প্রস্থান)

(এনেতে জ্যোতি সোমাই আহে। তাৰ মূৰ্ত্তি দেখি প্রবীন এখোজ-
দুখোজ পিছুৱাই যায়।)

জ্যোতি—মোৰ আইৰ আঙঠিটো দিয়ক।

প্রবীন—তোমাৰ সেই আঙঠিত স্বত্বও নাই, অধিকাৰো নাই—।

জ্যোতি—এতিয়া স্বত্ব অধিকাৰৰ কথা কৈছে। মোৰ আইক চিৰ-জীৱন ঘৃণিত, লাঞ্চিত, অপমানিত কৰাৰ অধিকাৰ আপোনাৰ আছিল নে কি? মই আপোনাৰ কি দোষ কৰিছিলোঁ?

প্ৰবীন—জ্যোতি—জ্যোতি—এইবোৰ কি কথা? নহয়—নহয়, মই স্বত্ব অধিকাৰৰ কথা কোৱা নাই। এনেয়ে কৈছোঁ।

জ্যোতি—মই কি বুলি পৰিচয় দিম? মোৰ পিতা কোন? মোৰ জন্মদাতা কোন? পৃথিৱীত মই কি বুলি পৰিচয় দিম? মোৰ পিতৃ লম্পট, কামুক, চৰিত্ৰহীন! উস্ কোনোবা পুত্ৰই পিতৃৰ বিৰুদ্ধে এনেকৈ ভাবিব পাৰেনে?

প্ৰবীন—জ্যোতি! তোমাক কোনোবাই উচিতাই দিছে, উত্তেজিত কৰিছে—প্ৰবঞ্চনা কৰিছে। সত্য কথা তোমাক কোনেও কোৱা নাই।

জ্যোতি—সত্য অসত্য মই বিচৰা নাই। মই বিচাৰিছোঁ মোৰ পিতৃ কোন? কোনে মোৰ আইক এনে নিৰ্যাতন দিলে? তাক মই বিচাৰ কৰি কঠোৰ শাস্তি দিম। আপুনি মোৰ পিতৃ হয়নে নহয়?

প্ৰবীন—জ্যোতি—জ্যোতি—

জ্যোতি—(গাত ধৰি জোকাৰি) আপুনি মোৰ পিতৃ হলেও মই কঠোৰ শাস্তি দিম। মোৰ আইক এনে নিৰ্যাতন কৰা মই সহ কৰিব নোৱাৰোঁ। আন কোনা সন্তানে সহ কৰিব নোৱাৰে। আপুনি মোৰ আইৰ ওচৰলৈ যাবই লাগিব। (জোৰেৰে টানি নিয়ে। প্ৰবীন যেন একেবাৰেই দুৰ্বল,

সুবিধা পাই জ্যোতিয়ে টানি নিলে।) মই বিচাৰ কৰিম—দোষীক শাস্তি দিম।

(যাব খোজে। এনেতে মনো সোমাই আহি এটা Blank fire কৰে। জ্যোতি থমকি বয়। মনোৱে পিস্তলটো জ্যোতিক যাচে—)

মনো—লোৱা, পিস্তল লোৱা। Load কৰা আছে। পিতৃ হত্যা কৰা। (জ্যোতিয়ে প্ৰবীনক লৈ যায়) All the world is a stage. ছুদিন অভিনয় কৰিবলৈ আহোঁক, তাতেই ইমান খোৱা-কামোৱা। ঘেৰ, বিদ্বেষ, হিংসা, ঈৰ্ষা—প্ৰত্যেক মানুহ-টোৱেই বাহ্যিক এটা মানুহ—ভিতৰি শিয়াল। কোনটো আচল মানুহ—কোনটো শিয়াল ধৰিবই নোৱাৰি—

(এনেতে জগন্নাথ আৰু পাচনি সোমাই আহি মনোক সোধে)

জগন্নাথ—আমাৰ জ্যোতি বোপাক দেখিছিলানে?

পাচনি—হয় হয়, জুতি বোপাক—হয় দেউতা।

মনো—মই জ্যোতিক চিনি নেপাওঁ—কিন্তু এজন পুত্ৰই এজন পিতৃক গুলিয়াই মাৰিবলৈ শ্মশানলৈ লৈ গৈছে। শ্মশান আজি পবিত্ৰ ভূমি—

জগন্নাথ—পাচনি—পাচনি বেগাই আহ—

(প্ৰস্থান)

(লাহে লাহে মনোও সোমাই যায়। উৰ্শ্বিনাই উৎকণ্ঠিত হৈ সোমাই চিঞৰে)

উৰ্শ্বিনা—জ্যোতি—জ্যোতি—

জ্যোতি—(দূৰৈৰ পৰা)—আই—আই!

উন্মিলা—জ্যোতি—!

(জ্যোতিয়ে প্রবীনক ধৰি আকোঁ সোমাই আহে)

জ্যোতি—মোৰ আই পৃথিবীৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠা দেৱী। তুমি তেওঁক চিৰজীৱন নিৰ্যাতিত কৰিলা। এতিয়া চৰণ ছুই ক্ষমা প্ৰাৰ্থনা কৰা।

(প্রবীনক গতিয়াই দিয়ে। প্রবীন পৰি যায়। উন্মিলাই প্রবীনৰ মূৰটো কোলাত তুলি লৈ কয়—)

উন্মিলা—জ্যোতি তই কি বলিয়ালি কৰিলি? ছিঃ ছিঃ পূজ্যজনক তেনে কৰিব পাইনে? তই পাহৰিলি জ্যোতি—“পিতা স্বৰ্গ, পিতা ধৰ্ম্ম, পিতাহি পৰমং তপঃ।” শাস্ত্ৰৰ বচনো তই পাহৰিলি। এই তোৰ কু-শিক্ষাৰ ফল। যা—যা, পানী আন—বিচনী আন।

(জ্যোতিয়ে পানী আনে—উন্মিলাই আঁচলৰ আগেৰে প্রবীনক বিচে। এনেতে জগন্নাথ আৰু পাচনি আহে।)

উন্মিলা—দেউতা, এইবোৰ জ্যোতিৰ কাম।

জগন্নাথ—ওঁ, মই বুজিছোঁ। পাচনি, চালপিৰা খন লৈ আহ গৈ যা, কঠা—কাপোৰ দুখন মানো আনিবি।

(প্রবীনে জ্ঞান পাই উন্মিলালৈ চায়। লাহে লাহে উঠি কয়—)

প্রবীন—উন্মিলা—উন্মিলা! (জ্যোতিৰ ওচৰলৈ গৈ) জ্যোতি—
মোৰ জ্যোতি—

(উন্মিলা আৰু জ্যোতিয়ে সেৱা কৰে। প্রবীনে তুলি ধৰে।)

প্রবীন—(জগন্নাথক) আপুনি মোক ক্ষমা কৰিব। আপোনাক লগ পাই কিবা-কিবি কৈছিলোঁ। মই যেন নিজকেই হেৰুৱাই পেলাইছিলোঁ। আপুনি মহৎ—আপুনি উদাৰ।

জগন্নাথ—বোপা, তুমি আৰু মহৎ। মঙ্গলময় ভগৱানে তোমালোকক সুখী কৰক।

(মনো সোমাই আহি ভূপ্তিৰ হাঁহি মাৰি কয়—)

মনো—জীৱন ভাঙি ভাঙি যোৱাৰ মাজেদি মোৰ মডেলটি গঢ়ি উঠিল।

ভগবান—তোমাক ধন্যবাদ।

(পাচনি সোমাই আহি, এই দৃশ্য চাই সন্তোষৰ হাঁহিৰে—)

পাচনি—দেউতা, ধৰ্ম্ম আছে। ধৰ্ম্ম আছে। অধৰ্ম্মৰ—অপকৰ্ম্মৰ ক'তো ঠাই নাই।

জগন্নাথ—অধৰ্ম্ম—অপকৰ্ম্ম—জীৱনৰ গড়া খহনীয়া। ধৰ্ম্ম আৰু কৰ্ম্মৰ মাজেৰে—জীৱন ভাঙি ভাঙি গঢ়ি উঠে। আৰু ইয়েই জীৱনৰ ভঙা-গঢ়া।

মনো—কাৰিগৰেও মডেল সাজোঁতে—মডেলটো ভাঙি—ভাঙি—
ধুনীয়াকৈ গঢ়ে আৰু জীৱন দিয়ে। ইয়েই জীৱনৰ ভঙা-গঢ়া!!!

যবনিকা